STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04747

SHMA YISROEL

Ossip Dymow

Permanent preservation of this book was made possible
by Estelle Mannes
in memory of
Bernard Mannes, who loved learning

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אָ. דימאָוו.

„שְׁמַע יִשְׂרָאֵל!"

אַ דראַמאַ אין 3 אַקטען.

פּערזאָנען:

אהרן שיפּער	
שׂרה	זיין פרוי
חנה	זייער טאָכטער
יעקב שמאי	
ר׳ אליהו	דער רב
1-טער יוד	
2-טער יוד	
סילקין	א מיליטער-דאָקטער
א מענש	

מענער און פרויען.

ערשטער אקט

(אַ צימער ביי שיפער'ן אין הויז, אַ פראָווינציעלע בעל-הבתי'שע יודישע פאַמיליע. אין צימער — אַ אונאָרדנונג. אַ צובראָכענער לאָמפּ, שטעהט ניט אָנגעצונדערהייד. אַ ליכט. — ביינאַכט.)

1

(ביי'ן טיש זיצט אהרן שיפער מיט אַ בוך, לייענט און שעפטשעט שטילערהייד ווי ער וואָלט דאַוונען. זיין קאָפּ פאַרבאַנדאַזשירט מיט אַ ווייסען רייניגען באַנדאַזש. חנה קומט אַריין, שטעלט זיך אָב נעבען טהיר)

אהרן: וויפיעל אַ זייגער?

חנה: (ווי זי וואָלט נישט הערען, הויבט-אָן אומגעהן איבער'ן צימער הין און צוריק; דערנאָך — הויבט-אָן צו רעדען שנעל מיט אַ טאָן, ווי זי וואָלט לאַכען פון עפּעס). שלעכט. שלעכט. איך ווייס וואָס עס וועט פאָרקומען.

אהרן: קיינער קען קיין זאַך נישט וויסען.

חנה: און איך ווייס. ער וועט שטאַרבען. אָט וועסטו זעהן, אַז ער וועט נישט בלייבען לעבען.

אהרן: ער האָט דען עפּעס געזאָגט?

חנה: די דאָקטוירים ווייסען נישט, און איך ווייס. פאַר וואָס? ווייל אַזוי. אָט אַזוי בין איך שוין. און נאָך דעם, ווי מען וועט לעאָנ'ען מקבר זיין, וועט ווידער עפּעס פאָרקומען

אהרן: ס'איז אַ גרויסע עבירה אַזוי פאָראויס צוזאָגען.

חנה: איך קען בשום אופן נישט פערשטעהן, וואָס טהוט זיך דאָס מיט איהם? ער וויל פאָהרען צוריק, ער בעט, אַז מ'זאָל איהם צוריק אוועקפיהרען אין פעטערבורג.

אהרן: צורען קען מען אפערוואונדעטען פיהרען קיין פעטער־בורג? אז ער וועט זיך עטוואס פערבעסערן, וועלען מיר איהם פיהרען קיין פעטערבורג.

חנה: אין דער פריה האט ער מיך געגומען ביין האנד און האט איהר נישט ארויסגעלאזט, ער האט גאר נישט גערעדט, נאר איך האב אלץ פערשטאנען. איך האב איהם געפרעגט: דו ווילסט צוריק אין פעטערבורג? ער האט זיך פונאנדערגעוויינט.

אהרן: עס קען זיין, אז ער האט עמיצען דארט. מסתמא, א שען יודיש מיידעל.

חנה: ער האט געקוקט אויף מיר און געוויינט. און פלוצלונג האט ער א קוש געטהון מיין האנד (חאפט זיך ביין קאפ). איך האב איהם נישט ליעב געהאט. אט, זעהסטו, איך וויין אפילו נישט, און ער מוטשעט זיך דארט — א סימן, אז איך האב איהם נישט ליעב געהאט. און ער איז דאך מיין ברודער, מיין איינציגער ברודער, און ווען ער וועט שטארבען, וועל איך זיך אבשטעלען אליין, אין גאנצען אליין; און גאנץ גוט אזוי, גאנץ גוט. אזוי דארף צו זיין.

אהרן: שטילער, שטילער. דו טראכסט אוים אויף זיך אליין פאלשע זאכען. פון יענער צייט, וואס לעאן איז אריינגעטראטען אין „גארני אינסטיטוט", זענען שוין פאראיבער זיעבען יאהר, ער איז די גאנצע צייט נישט געקומען צו אונז צופאהרען, נאר צורען בעדייטעט דאס, אז מיר האבען איהם פערגעסען אדער ער אונז.

חנה: דאס אלץ וועט זיך שלעכט ענדיגען.

אהרן: ער האט אונז נישט פערגעסען. אט זעהסטו ווי גאר ער איז געוואהר געווארען פון אונזער אלגעמיינעם אונגליק, האט ער אלץ אוועקגעווארפען און איז געקומען צו פליהען.

חנה: בעסער וואלט זיין, ווען ער וואלט נישט געקומען.

אהרן: ווער־ושע האט געקענט וויסען, אז עס וועט אזעלכעס פארקומען.

2.

שרה (קומט אריין אין טהיר. איהר [illegible] איז רוהיג. עס איז צו בעמערקען, אז זי סטארעט זיך איינצוהאלטען פון קראנקען. רעדט אין די קוליסען). באלד, באלד וועל איך ברענגען (מאכט עטליכע טריט און בריכט אוים אין א יאמערליכען געוויין, דעקט־צו דאס געזיכט מיט א טיכעל).

חנה: נו וואָס

שרה (סטאַרעט זיך איינצוהאַלטען). ניין, גאָר נישט, ניין (נעהמט עפּעס אַ זאַך, געהט צום טהיר, אויפ'ן שוועל). אָט האָב איך טאַקע געפונען (געהט אַרויס).

חנה (ווי זי וואָלט אין עפּעס וועלען איבערצייגען). אָט זעהסטו, זעהסטו. ביי אונז אין הויז איז שלעכט, זעהר שלעכט.

אהרן: דו האָסט טענות צו גאָט. מיר האָבען נאָך איבער אונז אַני' אַלטען, אַלטען גאָט, אין וועלכען איהר, יונגוואַרג, גלויבט נישט. ניין, נישט דאָס וואָס איהר גלויבט נישט, נאָר איהר טראַכט לחלוטין נישט פון איהם. אָבער ער לעבט, ער נעהמט נישט אַראָב דעם אויג פון אייך, אונגלויבער, און היט אייך אָב. נו יע, איהר, יונגע קעפּ, מיינט, אַז דאָס איז אַלץ פלאַפּלעריי פון אַלטע לייט.

חנה: זיי מתפלל צו איהם, בעט ביי איהם רחמים, אַז ער זאָל וואָס גיכער אונז שיקען אַ ישועה. אַז ער זאָל רחמנות האָבען (מיט אַ שאַרפען אויסגעשריי), אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף אונז. זיי מתפלל צו איהם, בעט!

אהרן: ער וועט זיך אָננעהמען פאַר אונז. אונזער אַלטער יודישער גאָט. ער זעהט אַלץ. ער ווייסט אַלץ און, ווען ס'וועט קומען די צייט און די צרות וועלען זיך שוין אַריבערגיסען איבער'ן ברעג, וועט ער אויסשטרעקען זיין האַנד און וועט זאָגען מיט זיין אַלמעכטיגער שטימע: „גענוג".

חנה: פאַר וואָס אָבער זאָל ער דערלאָזען די צרות צוקומען ביז די סאַמע ברעגעס?

אהרן: נו, דאָס... דאָס ווייס ער שוין בעסער פאַר אונז. ניין, עס קען נישט זיין אַנדערש, אונזער לעבען מוז געזונד ווערען. אַזוי וועט זיין, אַזוי וועט זיין!

חנה: ניין, מען לאַכט אונז אויס, מען מאַכט חוזק פון אונז.

אהרן: און דענסטמאָל וועט קומען דער אמת'ער נצחון. דענסטמאָל וועל איך, דער זקן, קומען צו אייך, יונגוואַרג, און וועל זאָגען: נו וואָס? ווער פון אונז איז געווען גערעכט? ווער האָט בעסערע אויגען: איהר, וואָס איהר זעהט די גאַנצע וועלט — אַ אוניווערזיטעטען אַ סך אַ זעלכע זאַכען, — אָדער איך, וואָס זעהט נאָר אָט די דאָזיגע פיער־קאַנטיגע אותיות פון דער אַלטער שפּראַך? אַ?

חנה: אָבער פאַר וואָס מאַכט ער חוזק פון אונז...

אהרן: יע, יע, בײנאַכט, װען ס'דערהערט זיך פּלוצים אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פענסטער, חאַפּט איהר זיך, יונגװאַרג, צום געװעהר און שרײַט: „דער פּאָגראָם הױבט זיך אָן פון ס'נײַ". און איך קלער בשעת מעשה: דאָס קלאַפּט זיך גאָט אין אונזערע פענסטער. דער גרױסער גאָט פון פאָלק ישראל פרעגט, צי זענען מיר פעסט, צי גלױבען מיר? בײַנאַכט װען ס'הערט זיך אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פענסטער... (ס'דערהערט זיך פּלוצלונג אַ שטאַרקער קלאַפּען אין פענסטער).

חנה: ס'הױבט זיך שױן װידער אָן!

אהרן: גאָט פון ישראל!

(דאָס קלאַפּען הור'ט זיך איבער; ס'הערט זיך אַ בערוהיגענדע שטימע)

אהרן (געהט צו). װער איז דאָס?

ענמאַנס שטימע. האָט, איך בעט אײַך, קײן מורא נישט, דאָס בין איך, איך זוך שיפער'ס װאָהנונג.

אהרן: װער־זשע זענט איהר?

ענמאַן: איך בין אַ יוד, איך בין נאָר װאָס געקומען. מײַן פאַמיליע־נאָמען איז ענמאַן.

אהרן: דו הערסט, װער ס'איז געקומען צופאָהרען? יעקב ענמאַן, דײַן חתן.

חנה (טהוט אַ ציטער, בלײַבט שטעהן װי פערגליװערט, זעהר אױפגערעגט).

אהרן (ענמאַנ'ען). קומט אַרײַן, קומט אַרײַן. אַט באַלד (געהט צו צו חנה'ן). נו, אַט זעהסטו שױן, יעקב ענמאַן איז געקומען צופאָהרען. און איהם האָט אױך נישט גאָט געשיקט? אָדער אפשר האָסטו איהם טעלעגראַפירט? װאָס, דו ביסט נישט צופרידען? (געהט אַװעק פון איהר).

חנה (הערט איהם נישט).

3.

(שרה קומט אַרײַן).

שרה: װאָס איז דאָ פאָרגעקומען?

חנה: ס'איז געקומען צופאָהרען יעקב ענמאַן.

שרה: יעקב ענמאַן. נו, גאָט צו דאַנקען, גאָט צו דאַנקען (װײַנט זיך).

חנה: (געהט אַרויס).

שרה: וואוהין־זשע געהסטו?

4.

(עס קומען אַריין אהרן און ענמאַן).

ענמאַן (פון גרויס אויפרעגונג קען נישט רעדען, עס פליסען פון זיינע אויגען טרעהרען. ער געהט צו שנעל צו שרה׳ן; זי וויל זיך אויפהויבען צו איהם, נעהמט איהם אַרום, איינגעבויגען, גלעט איהם לאַנג, לאַנג, ווי אַ קינד).

שרה: איהר זענט מיין זוהנ׳ס אַ חבר (כליפּעט).

אהרן (ביי׳ן טהיר; די הענד ציטערן ביי איהם).

שרה (גלעט איהם) אויסגעוואַכסען. אַ גרויסער בחור.

אהרן: אַ גליק, וואָס איהר זענט געוועזן ווייט פון דאַנען.

שרה: ער איז ענליך צו לעאָנ׳ען. וואָס? אַ ביסעל ענליך? אַ מאָדנע זאַך.

אהרן: ער איז העכער... יע, העכער...

ענמאַן: אַלע זענען ביי אייך געזונד? (פויזע).

אהרן: נו, איצט איז איהם שוין בעסער... פיעל בעסער.

ענמאַן: פון וועמען רעדט איהר דאָס?

שרה: פון אונזער לעאָנ׳ען. איך האָב איהם נישט געזעהן זיבען יאָהר. ער איז אַוועקגעפאָהרען פון אונז אַ געזונדער. איהר געדענקט, ווי שעהן ער איז געווען?

אהרן: נאָר איין טאָג האָבען מיר איהם געזעהן אַ געזונדען.

ענמאַן: וואָס איז דען פאָרגעקומען מיט לעאָנ׳ען?

שרה: וואָס איז פאָרגעקומען? זיי האָבען איהם דער׳הרג׳ט. זיי האָבען איהם דער׳הרג׳ט, דער׳הרג׳ט האָבען זיי איהם.

אהרן: שאַ... שטילער, שטילער... דאָרט הערט מען אַלץ.

שרה (מיט אַ שטילער, אונטערדריקטער שטימע). זיי האָבען איהם דער׳הרג׳ט, אָט וואָס עס האָט זיך געטראָפען, הערר ענמאַן.

אהרן: שוין דער דריטער טאָג, אַז ער איז ביי אונז, דאָ. (ווייזט אויפ׳ן צווייטען צימער).

שרה. פלוצלונג קומט ער אַריין. איך האָב געמיינט, אַז דאָס חלומ׳ט זיך מיר. דערנאָך איז ער באַלד אַוועקגעגאַנגען זוכען חנה׳ן.

ענמאַן. חנה איז דען...

אהרן: קיין זאך, הערר ענמאן, זייט פאלשטענדיג רוהיג. הנה לעבט און איז געזונד. זי וועט באלד ארויסגעהן צו אייך.

ענמאן: וואו=זשע איז זי דענסטמאל געווען?

שרה: זי האט געגעלטיגט ביי איהרע א חברת'ע, ס'איז געווען זעהר געפעהרליך אומקעהרען זיך אהיים פארנאכט. נאר וואס פאר א נאכט מיר האבען איבערגעלעבט — איהר קענט זיך שוין פארשטעלען.

אהרן: ער איז ארויסגעגאנגען איהר זוכען, און ווי נאר ער איז ארויסגעגאנגען, האט זי זיך אומגעקעהרט.

שרה: מ'האט איהם נישט געדארפט אבלאזען, מ'האט נישט געדארפט.

אהרן: פאר נאכט האבען מיר איהם דערזעהן... (פויזע).

ענמאן: ער האט זיך אומגעקעהרט נאר פארנאכט?

שרה: ניין, אליין איז ער שוין נישט געקומען, מ'האט איהם געבראכט צו אונז.

ענמאן: פערוואונדעט?

אהרן: אט דארט ליעגט ער, ביי חנה'ן אין צימער, שוין דעם דריטען טאג. דער דאקטאר האט געזאגט...

ענמאן: וואו איז ער פערוואונדעט?...

שרה: אין רוקען האט מען איהם א קלאפ געגעבען. פאר וואס? ער און נאך עטליכע פון אונזערע יונגע לייט האבען געפרובט פערטיידיגען גאלדבלאט'ס מאגאזין. אבער פלוצלונג איז ער אנידער געפאלען.

ענמאן: מען קען איהם נישט זעהן?

שרה: אצונד קען מען נישט. נאך וואס זאל מען איהם בעאונרוהיגען, לאמיר ווארטען ביז מארגען. מארגען וועט איהם געוויס זיין בעסער. אויסער דעם וועט ער באלד אנהויבען צו בעטען, אז מ'זאל איהם נעהמען צוריק אין פעטערבורג. איך וועל אייך ארייגשיקען חנה'ן (געהט ארויס).

אהרן: ער שלאפט גאר נישט (שטיל). זי וויים נישט, אין וואסער לאגע געפינט זיך לעאן. און נאר דעריבער האפט זי נאך. און וואס וועט זיין, אז מארגען וועט איהם נישט ווערען בעסער...

ענמאן: צו דען איז דאס אזוי געפעהרליך?

אהרן: פיעל געפעהרליכער, ווי זי מיינט, נאר מען דארף איהר דאס נישט זאגען, אוטישנע מאך איך זיך אזוי, כדי איהר נישט בעאונרוהיגען; נאר ווען איהר זאלט וויסען, ווי שווער...

ענמאן: לאמיר האפען.

אהרן: איך בין אַן אַלטער מאַן, דאָס איז מיין איינציגער זוהן און, אויב גאָט'ס צאָרן וועט נישט איינגעשטילט ווערען, וועל איך זיך אָבשטעלען ווי אַן אַלטער טרוקענער בוים, אָהן בלעטער.

ענמאַן: איהר פערגעסט אינגאַנצען אָן אייער טאָכטער.

אהרן: יע, אָבער קיין „קדיש“, קיין „קדיש“ וועל איך נישט האָבען.

ענמאַן. וואָס וועט איהר נישט האָבען?

אהרן: איהר האָט דען פערגעסען אייער מוטער שפּראַך? „קדיש“—דאָס איז אַ תּפלה, וואָס דער זוהן זאָגט נאָך זיינע עלטערען יעדען טאָג. מיר, יודען, רופען אונזערע איינציגען זוהן אויך „קדיש“. אונזערע זיהן—דאָס זענען אונזערע תּפלות. דאָרט אויף די גאַסען זענען געשטאָרבען אונזערע תּפלות, אונזערע תּפלות צו מזרח, פון וואַנען ס'גערהט אויף די זון, העררר ענמאַן. איהר זענט יונג, איהר ווייסט עס נישט. נאָר אַן אַלטער יוד, אַ זעלכער ווי איך, וואָס זיצט ביי'ן בעט פון זיין „קדיש“ און זעהט, ווי פון איהם פליהט אוועק זיין לעבען, ווי זיינע אויגען לעשען זיך, ווי... (רייסט איבער). איך זיץ ביי נאַכט, קוק און טראַכט: אָט, אָט שטאַרבט מיין תּפלה. ניין, עס שטאַרבט די תּפלה פון אַ לאַנגער רייהע פון מיינע זיידעס און עלטער, עלטער-זיידעס. ביי די געצענדינער פלעגט מען אָנצינדען אַ פייער, וועלכער פלעגט ברענען אין זייערע טעמפּלען און וועלכען מ'פלעגט אונטערהאַלטען אז ער זאָל נישט פערלאָשען ווערען. ביי יודען איז אויך פאַרהאַן אַזאַ פייער. דאָס איז די תּפלה „קדיש“. מיין פאָטער האָט איהר איבערגענומען פון מיין זיידען, איך האָב איהר [illegible] אויף מיין פאָטער'ס קבר, און איבער מיר, [illegible] מיין קבר, האָט דאָס בעדאַרפט זאָגען מיין [illegible]. „קדיש“—דאָס איז נישט קיין תּפלה פון טויט, ניין, דאָס איז אַ תּפ[illegible] ווידער אויפלעבונג, זי איז געווענדעט צום מזרח, פון וואַנען די [illegible]ט אויף. און אָט דער אַמאָליגער, איינציגער פייער לעשט זיך [illegible] [illegible]יין פערלאָשען ווערען... ווי זאָל מען איהם פון ס'ניי אָנצי[illegible]

ענמאַן: נאָט

אהרן: יע, נאַ[illegible], ביי אַ יוד אַ מאמין, אָבער איך זיץ דאָ און פרעג דאָך: ווי אַזוי קען [illegible] דערלאָזען, אַז עס זאָלען שטאַרבען תּפלות?... די דאָזיגע תּפלות פלעגען דאָך זיין געווענדעט צו איהם. פאַר וואָס האָט ער נישט אויסגעשטרעקט זיין האַנד? פאַר וואָס האָט ער נישט פערלאָשען מיט זיינעם אַ ווינק'ל די שרפה? העררר ענמאַן, איך טראַכט אַ מאָהל, אַ מאָהל טראַכט איך, אַז ער איז אַ צו צאָרניגער גאָט און ס'איז איהם שוין צייט אויפצוהערען אונז [illegible] שטראָפען און שטראָפען. וואָס זאָגט איהר?

ענמאַן: וואָס זאָל מען זאָגען. וואָס פֿאַר אַ ווערטה קען דאָ האָבען ווערטער פֿון אַ מענשען?

אהרן: יע, יע. ער שטראָפֿט אונז, און מיר שווייגען. מיר שווייגען אַלץ, ריכטיג ווי אַזוי דאַרף צו זיין. נאָר איך רעכען, אַז אויף איין פֿראַגע דאַרף ער דאָך געבען אַן׳ענטפֿער. איהר האָט געהערט, זי האָט געפֿרעגט: „פֿאַר וואָס? פֿאַר וואָס?” ווען ס׳הערט זיך אָט דער געשריי פֿון אַ מוטער — „פֿאַר וואָס?” קען מען נישט אויף איהם נישט ענטפֿערן. מען קען נישט! איך וואַרט אויף אַן׳ענטפֿער. מיר געהט דער דריי און זעכציגסטער יאָהר. ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבען עפּעס פֿער־שטעהן, האָב איך אָנגעהויבען מתפּלל זיין צו גאָט. און ער האָט קיין איין מאָהל, פֿערשטעהט איהר, קיין איין מאָהל נישט ערפֿילט מיינע אַ בקשה, נישט צוגעהערט צו מיינע תפלות. און איצט זאָג איך: זאָל ער מיך נישט הערען, זאָל ער אָבער ענטפֿערן מיין אַלטער: פֿאַר וואָס? ער דאַרף עס טהון.

ענמאַן: צודען טרעפֿט זיך דאָס מיט די יודען דאָס ערשטע מאָהל. און צודען צום לעצטען מאָהל?...

אהרן: איך וועל אין גיכען אויפֿהערען מתפּלל זיין צו איהם. מיין שטימע וועט נאָר אַזוי שטאַרק נישט זיין איבערצושרייען די יסורים. איך פֿאָדער...

ענמאַן: איהר — פֿאָדערט?

אהרן: איך פֿאָדער פֿון איהם אַ נס! פֿאַר די פֿופֿציג יאָהר מיינע תפלות פֿאָדער איך, אַז ער זאָל חאָטש איינמאָהל אַ קוק טהון אויף מיך, אויף אונזער פֿאַמיליע. ווי אַזוי מיר לעבען! ווי אַזוי מיר ליידען אונענדליך! ער ווייס דאָס נישט? פֿאַר אַלעמען געהט אויף די זון, נאָר נישט פֿאַר אונז. די קברים פֿון אונזערע פֿעטער זענען ווייט... אונזערע קינדער געהען אַוועק פֿון אונז ווייט, מיר זעהען זיי נישט, זיי בלאָנדזען ארום איבער דער וועלט, בלאָנדזען, און מיר אַלטע לייט זיצען דאָ, וואַרטען אויף זיי, זענען מתפּלל, און ווען זיי קעהרען זיך אום — שטאַרבען זיי. וואָס? ער ווייס דאָס נישט? ענטשולדיגט מיך. ס׳איז נישטאָ אויף דער וועלט אַזאַ לעבעדיגע בעשעפֿעניש, וואָס זאָל דאָס נישט וויסען... און ער ווייס נישט. נו קען דען דאָס זיין? ניין, ער וויל נישט וויסען. ער קעהרט זיך אָב. אָבער איך פֿאָדער פֿון איהם אַ נס. ס׳איז אַ שרעקליך גרויסע עבירה אַזוי צופֿאָדערן, איך ווייס עס, נאָר איך האָב קיין אַנדער וועג נישט. ער אַליין האָט פֿאַרמאַכט פֿאַר מיר אַלע וועגען. איך פֿאָדער אַ נס: נעהם נישט צו ביי מיר מיין זוהן!

ענמאַן: אַזוי וועט זיין.

אהרן: אַזוי דאַרף זיין. (בײַטענדיג זיין טאָן). אַט וועגען וואָלט איך האָב געוואָלט מיט אייך רעדען הערר ענמאַן: וואָס פאַר אַ וויכטיגע זאַכען האָט דאָס לעאָן אין פּעטערבורג?

ענמאַן: פון וואַנען געהמט איהר דאָס

אהרן: ער רייסט זיך אַלץ אין פּעטערבורג. ווען ער איז געקומען צום זיידען, האָט ער געזאָגט: שיקט מיך קיין פּעטערבורג. וואָס ערגער ס׳גייט איהם, אַלץ שטאַרקער רייסט ער זיך אַהין.

ענמאַן. איך וועל איהם גערן בעגלייטען.

אהרן: אונמעגליך. ער וועט שטאַרבען אין וואַגאָן. נאָר וואָס איז דאָס אַזעלכעס?

ענמאַן: איך ווייס נישט. אין פּעטערבורג פלעגען מיר זיך זעלטען בעגעגענען מיט לעאָנ׳ען ער האָט געהאַט זיינס, איך — מיינס.

אהרן: יע, מ׳האָט מיר דערצעהלט, אַז וועגען אייך האָט מען שוין אפילו געשריבען אין די צייטונגען.

ענמאַן: מ׳האָט געשריבען.

אהרן: אַט זעהט איהר אַ שאַד, וואָס אייער פאָטער האָט דאָס נישט דערלעבט. ער איז געווען זעהר אַ אָרענטליכער מאַן און אויך אַ פעהיגער מענש.

ענמאַן: עס קען זיין. אייער טאָכטער האָט זיך שוין געלייגט שלאָפען?

אהרן: ניין, כמעט קיינער פון אונז שלאָפט נישט די טעג. נאָר איך פערשטעה נישט, פאַר וואָס קומט זי נישט אַהער.

ענמאַן. עס קען זיין, זי ווייס נישט, אַז איך בין געקומען צו פאָהרען?

אהרן: זי ווייס. ענטשולדיגט איהר, מיר זענען אַלע אַזוי צומישט.

ענמאַן: איהר פערשטעהט דאָך מסתמא, צוליעב וואָס איך בין געקומען צופאָהרען.

אהרן: נו, איך פערשטעה, איהר האָט דאָך נישט דאָ אין שטאָדט קיין קרובים.

ענמאַן. קיינעם נישט אויסער אייך — אויסער אייער פאַמיליע. דאָס הייסט איך וויל אַזוי האָפען.

אהרן. נו, נו, גיבען גאָט. דאָס איז נישט קיין צייט ...

רעדען דערפון, נאר אויב מיין טאכטער און איהר... אויב איהר וועט מיט מיין טאכטער עפעס בעשליסען — וועל איך בעסערס נישט פערלאנגען. נו... נו...

5.

(שרה קומט אריין).

שרה (מיט א פרעהליך פנים שנעל און לעבערליך שאקעלט „בעיאהענד" מיט'ן קאפ). פלוצלונג איז איהם בעסער געווארען. איך זיץ אזוי און טראכט זיך: ווי לאנג וועט ער נאך ליגען צום בעט? און פלוצלונג הער איך, ער רעדט: אין צוויי וואכען ארום וועל איך זיין געזונד. ריכטיג ווי ער וואלט טרעפען, וואס איך טראכט. און די אויגען אזעלכע קלארע, מונטערע. אומישנע בין איך געקומען דיר צוזאגען...

אהרן: (פרעהליך און חיטרע). אט זעהט איהר. ער הויבט זיך שוין דארט אן אונטערצוגעבען (געהט ארוים).

שרה: וועגען וועמען רעדט ער דאס? (קוקט זיך ארום). חנה איז דען דא נישטא?

ענמאן: אייער מאן איז געגאנגען נאך איהר.

שרה: איהר זענט געקומען אין א שרעקלי[...]ער צייט פאר אונז.

ענמאן: נו אט רוהיגט זיך שוין אליין איין, און אין צוויי וואכען ארום וועט לעאן...

שרה: וואס אין צוויי וואכען ארום וועט זיין פון לעאנ'ען איז מיר שרעקליך אפילו א טראכט צוטהון.

ענמאן: איהר האט דאך אליין נאר וואס געזאגט...

שרה: דער דאזיגער ליגענד זאל מיר נישט זיין גערעכענט פאר קיין זינד. פריהער האב איך זיך נישט איינגעהאלטען, און איצט האב איך אומישנע אלץ אויסגעטראכט אבי איהם צוביערוהיגען. ער איז אן אלטער מאן און וועט נישט איבערלעבען זיין זוהן. זאגט איהם נישט. לעאן איז פיעל געפעהרליכער, ווי ער מיינט. איך סטארע זיך מיט די לעצטע כחות, אז ער זאל זיך דערפון נישט דערוויסען.

ענמאן: הייסט עס, אז לעאן האט אייך איצט גארנישט געזאגט?

שרה: ער שווייגט. ליגט מיט פערמאכטע אויגען און ס'קען זיין, שלאפט, איך ווייס נישט, איך ווייס נישט.

ענמאן: און ער בעט נישט, אז מ'זאל איהם אוועקפיהרען אין פעטערבורג?

שרה: ער שווייגט. שטילער. זאָל איך אַליין וויסען. זיי וועלען נאָך האָבען גענוג צייט צו וויינען (געהט אַרויס).

6.

חנה (קומט אַריין; שמייכעלט צו מישא און שעמעוודיג, קוקט אויף ענמאַ'נען שנעל און נאָר ווען ער קוקט נישט, סטאַרעט זיך נישט בעגעגענען זיך מיט איהם מיט די אויגען).

ענמאַן: וואָס מאַכט איהר, חנה, ליעבסטע, וואָס מאַכט איהר? (דריקט איהר האַנד, ציהט איהר צו זיך; חנה רוקט זיך אָב פאַרזיכטיג, שעמעוודיג). איהר קוקט נישט אויף מיר?

חנה: ניין, איך קוק (אָברוקענדיג זיך). איך קוק.

ענמאַן: נו וואָס איז אַזוינס? איהר האָט מיך נישט ערוואַרטעט? ניין?

חנה: פאַר וואָס? איך בין צופרידען.

ענמאַן: זעהר פערענדערט זיך. בלאַסער געוואָרען.

חנה (סטאַרענדיג זיך איבערשלאָגען איהם). מיר האָבען זיך דאָך נישט געזעהען שוין מעהר ווי אַ יאָהר.

ענמאַן: אַזוי מאָגער געוואָרען. אינגאַנצען אַן אַנדערע.

חנה: די זעלבע. פאַר וואָס אַן אַנדערע? לאַנג נישט געזעהען זיך. אַט איהר זענט אויך פערענדערט געוואָרען.

ענמאַן: נאָר וואָס האָט אייער מוטער געזאָגט, אַז לעאָן...

חנה: איהם איז בעסער. יע, איהם איז בעסער.

ענמאַן: פאַר וואָס־זשע זענט איהר אַזוי?

חנה: וואָס איז דען?

ענמאַן: איך ווייס נישט. אונטערדריקט. משונה.

חנה: כלל נישט. איך בין רוהיג. פאַר וואָס מיינט איהר עפּעס? ניין.

ענמאַן: אַט ענדע האָבען מיר זיך דערזעהען. איך האָב אַלץ געקלערט ווי אַזוי וועט דאָס זיין? ווען? עפּעס איך ווייס נישט פאַר וואָס מיר האָט זיך געדוכט, אַז אין פריהמאָרגען, פריהלינג. איך וועל קומען אויף פּאַסחא. אויף די גאַסען איז שטיל, קיין איזוואָשציקעס זענען נישטאָ. איך וועל אומישנע נישט אָנזאָגען און וועל אומגעריכטערהייד אַריינגעהן. איך זעה אַזוי דייטליך ווי איהר וועט זיך פערוואונדערן, אַט שטרעקט איהר אויס די האַנד, אַט לאַכט איהר הויך. פאַר וואָס וויינט איהר?

חנה: (די אויגען זענען פול מיט טרעהרען). ניין, איך וויין נישט.

ענמאַן: (שטיל, מיט א ברידערליכער איידעלקייט). דאָס אַלץ וועט זיין. מ'דאַרף נישט וויינען, ס'וועט זיין א שענער פריהלינג און א שטילע, ריינע, רוהיגע פּאסחא, מ'דאַרף נישט וויינען. ס'וועט זיין רוהיג אויף די גאסען — יום=טוב. ליעבע חנה, שענע ליעבע חנה (גלעט איהר די האָר). איהר וועט אַרויסגעהן אַנטקעגען און וועט אויסשטרעקען די האַנד, און...

חנה: איהר גלעט מיר? יע?

ענמאַן: יע. נישט טהון דאָס? אייך איז נישט אַנגענעהם?

חנה (שטיל, מיט צוטרוי). ניין, גוט.

ענמאַן: צו אייך וועט זיך אומקעהרען אייער פריהערדיגער פרעהליכער געלעכטער. און די אויגען — די אַרענטליכע טיפע אויגען — וועלען נישט זיין טרעהרען.

חנה: פאַר וואָס גלעט איהר מיך?

ענמאַן: ווייל... ווייל מ'דאַרף אַזוי.

חנה: עס קען זיין, אַז איך בין גאַר נישט אַזעלכע, ווי איהר מיינט. און דערנאָך וועט איהר זיך דאַרפען שעמען.

ענמאַן: וואָס? זיך שעמען?

חנה: וואָס איהר האָט זיך צוגעריהרט צו מיר.

ענמאַן: מען דאַרף נישט אַזוי צו רעדען.

חנה: (מיט אַן'איינגעהאַלטענער אויפרעגונג; זי רייסט זיך אַדורך). איהר ווייסט נישט. איך בין אינגאַנצען איינע. איך בין איינע אַליין. איהר ווייסט נישט. איך געה און וויין. יעקב, איך געה און וויין. ביי=טאָג און ביי=נאַכט, ווען קיינער זעהט נישט און הערט נישט.

ענמאַן: פאַר וואָס=זשע וויינט איהר אַלץ?

חנה: פאַר וואָס? מיר איז אויף אַלעמען אַ רחמנות. מיר איז אויף אַלץ אַ רחמנות.

ענמאַן: נו יע. מיר הערען גאָר נישט, אָבער צוזאַמען מיט אייך וויינט דאָס גאַנצע יודענטום, וויינען אַלע יודען אין אַלע ווינקעלעך אויף אַלע עקען וועלט.

חנה: מיר איז אַ רחמנות אויף די זאַכען, כלים. אָט אַ שטוהל, איך געה צו צו איהם, נעהם איהם אַרום. ליבער שטוהל (רעקט זיך צו מיט'ן געזיכט). איך מיין, אַז ער פיהלט אַלץ. ליעבער שטוהל, גוטער. די טהיר — זי ווייסט אַלץ, זי זעהט אַלץ און לעבט מיט אונז.

איך זאָג זיי: איהר ווייסט אַלץ און שווייגט. אַך, ווי גרויס ס'איז מיין רחמנות אויף זיי.

ענמאַן: איך פערשטעה נישט.

חנה: ניין, דאָס קען מען נישט פערשטעהן. איך גלעט זיי, איך בין שולדיג פאַר זיי, אַזעלכע גוטע, ווייסען אַלץ און ליידען.

ענמאַן: מיט וואָס זענט איהר שולדיג?

חנה: יע. יע. איך בין פאַר זיי אַלעמען שולדיג. איך געה צו צום טיש אָדער צום פענסטער, אָט אַזוי שפּאַר איך זיך אָן מיט'ן קאָפּ און וויין שטיל, שטיל.

ענמאַן: הערט זיך איין. איהר זענט איצט אין הויז די סאַמע טהעטיגסטע. אויף אייך ליגט די פפליכט אונטער צו שטיצען אַנדערע. און איהר...

חנה: (אונערוואַרטעט). איהר געדענקט דאָרט גאָלדבלאַט?

ענמאַן: די טאָכטער פון וייגער-מאַכער. די שענע? הויכע?

חנה: יע.

ענמאַן: נו טאָ וואָס?

חנה: ניין, אַזוי... זייער מאַגאַזין איז אינגאַנצען צוראַבירט.

ענמאַן: און מיט איהר וואָס איז?

חנה: גאָר נישט. זיי זענען איצט אָרימע לייט.

ענמאַן: זי לעבט.

חנה: יע (פויזע). אין אַ מאָנאַט אַרום דאַרף זיין איהר האָכצייט.

ענמאַן: מיט וועמען?...

חנה: מיט'ן זעלבען חתן. שוין פיער יאָהר. איצט וועט ער מסתמא, זיך ענטזאַגען.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: איך קלער אַזוי. איך ווייס נישט.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: אַזוי (פויזע. קוקען איינער דעם אַנדערען אין די אויגען).

ענמאַן: צוליעב דעם, ווייל...

חנה: וואָס?...

ענמאַן: וואָס דער פאָטער איז צוראַבירט, פעראָרעמט, צו רען איז ער אַזעלכער?

חנה: איך ווייס נישט.

ענמאן: ניין, וואס ס'זאל זיך מיט איהר נישט טרעפען, וועט איהר דער חתן נישט אוועקווארפען.

חנה: (נישט אויפהויבענדיג די אויגען). איהר מיינט אזוי?

ענמאן: איך בין זיכער.

חנה: (שטיל). פאר וואס?

ענמאן: ווייל ס'איז אנגעשיקט געווארען א גרויסע, א שרעקליכע צרה א אונגליק אויף אונז א, עמען. קוקט זיך צו: פון אלע זייטען אויסגעשטרעקטע הענד, אויף אונז קוקען פערוויינטע אויגען, בלאסע פנים'ער... דאס זענען דאך ברידער. זיי וויינען צו זאמען מיט אונז. ניין, אין אזעלכע מינוטען געהט קיינער נישט אוועק! פערקעהרט, די יעניגע וואס זענען אוועקגעגאנגען, קעהרען זיך אום.

חנה: פאר וואס=זשע בין איך אליין?

ענמאן: איך האב זיך אומגעקעהרט צו אייך. מען זאגט: יודען האבען נישט קיין פאטערלאנד. עס איז וויים, דארט, איבער'ן ים. ניין, עס איז דא. נישט ריכטיג, עס איז דא. איך זעה אייער בלאסעס, שענעס געזיכט, און מיר דאכט זיך, אז איך זעה א געזיכט פון מיין פאטערלאנד, פון מיין היימאט.

חנה: צו וואס רעדט איהר אזוי?

ענמאן: איך האב זיך דערוואוסט וועגען דעם אומגליק אין פעטערבורג, דאס הארץ מיינס האט זיך פונאנדערגעוויינט. „נישט אמת, נישט אמת" „דאס קען נישט זיין!" צוזאמען מיט מיין שמערץ פאר מיינע ברידער, האב איך דערפיהלט א שרעקליכע, א טיעפע אויפרעגונג. איך האב פערשטאנען, אז איך האב א פאטערלאנד. אט איז עס. דאס קליין שטעדטעל, די גאסען, דער הימעל, די בילדער פון אונזערע געלעהרטע, די אויגען, אייערע שווארצע אויגען, חנה, אייער געזיכט, פריהער אזא פרעהליכע, איצט — א בלאסע, ליידענדע. חנה, מיין טייערע, אונגליקליכע קינד. אט האב איך זיך צוריקגעקעהרט צו אייך. איהר וועט מיך נישט אוועקטרייבען.

חנה: איך פערשטעה נישט פאר וואס דארף איך אייך אוועק טרייבען?

ענמאן: הערט זיך איין. נו, הערט=זשע זיך איין. איהר ווייסט: דאס טייערסטע, וואס איך האב אויף דער גאנצער וועלט — זענט איהר.

חנה (אבקעהרענדיג זיך). פאר וואס איך?

ענמאן: ניין, [illegible]... איך זאג אייך דאס פשוט... מען דארף

זיך נישט אָבקעהרען. איהר הערט מיך?

חנה: איך הער.

ענמאן: ווי מיר וואָלטען זיין ארויסגעוואָרפען אויף א וויסטען ברעג און מיר זענען אליין, איינע אליין. און מען דארף זיך איינאָרדענען כדי מען זאָל לעבען.

חנה: לעבען...

ענמאן: אזוי ווי די ווילדע פייער, אזוי וועלען מיר עראָבערן מיר, א פרעהליכען געלעכטער, א רוהיגען שלאָף.

חנה: א רוהיגען שלאָף...

ענמאן: יע. טרויעט זיך אָן מיר. מיט מיר וועט זיין גוט, רוהיג. איהר וועט געפינען א אָברוה.

חנה: איך בין אינגאנצען מיעד.

ענמאן. איך וועל נישט אָבטרעטען פון אייך, איך וועל אייך היטען און נישט ארויסלאָזען דעם אויג. נו, לעגט אוועק אייער קעפעל... אָט אזוי... גוט...

חנה (לעגט אוועק, ער נעהמט איהר ארום). מיעד, מיעד.

ענמאן: מעהר וועט איהר נישט וויינען? יע.

חנה (פערמאכענדיג די אויגען, שאָקעלט מיט'ן קאָפ).

ענמאן: מיר וועלען אויפהויבען הויך דעם קאָפ? (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפ) מיר וועלען זיין פרעהליך, לאכען ווי פריהער (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפ). ווי שען זענט איהר איצט.

חנה (מיט וועהמוט). מען דארף נישט קוקען אויף מיך. מען דארף נישט קוקען.

ענמאן: פאר וואָס? איך ליעב אייך (חנה וויל זיך אויפהויבען, ענמאן האלט איהר אָב). שטילער. שטילער. מען טאָר נישט. מען דארף נישט. צו דען איז דאָס נישט פריהער געזאָגט געוואָרען? ס'וועט נישט ריהרען זיך. איך ליעב אייך. נו, אָט אזוי, רוהיג. איך ליעב אייך. איהר דארף אויסהערען די ווערטער פרעהליך, דרייסטיג. אלץ איינס ווער עס זאָגט זיי. זאָל זיין איך. אזוי ווי דער וואַרעמער זון, דארפט איהר זיי צו שמייכלען. איך אָדער אַן אַנדערער—אלץ איינס. נאָר אייך דארף מען ליבען. פאר וואָס פערמאכט איהר די אויגען? איהר פערמאכט ווידער די אויגען.

חנה: איך הער. איך וואַרט.

ענמאן: וואָס ערוואַרטעט איהר?

חנה: אז איהר זאָלט רעדען.

ענמאן: איך ליעב איך, — איצט האב איך אלץ געזאגט

חנה: אלץ?

ענמאן: ווען ס׳וועלן אריבערגעהן די דאזיגע שווארצע טעג און אלץ וועט זיך אבשטעלען אינטער אונז, וועלען מיר בײדע דער־פארטען הײנטיגע נאכט און וועלען זיך דערוויסען, אז דא איז געווען גליק.

חנה: גליק...

ענמאן: איך האב אלץ געזעהן, און דאס גליק האט זיך ער־װארטעט דא, אט דא.

חנה: וואס־זשע ווילט איהר?

ענמאן: וואס וויל איך?

חנה: יע.

ענמאן: אז איהר... איהר זאלט מיך נישט אבשטויסען

חנה: יע.

ענמאן: און זאלט מיך ליעבען, — נו, נישט אצינד, ווען ס׳איז, ווען ס׳איז רעכטאך, אלץ אײנס

חנה: איך ליעב דיך.

ענמאן: דו ליעבסט מיך? דו?

חנה: איהר זענט א שענער, זעהער א שענער און א גוטער.

ענמאן: נײן, איהר האט פריהער געזאגט „דו“.

חנה: א העפליכער, א אײדעלער..

ענמאן: דו ליעבסט...

חנה: (זי פרעגט נישט, נאר זי דענקט אין דער הויך). וועלען מיט מיר חתונה האבען?

ענמאן (עטוואס פערוואונדערט). חתונה האבען? געוויס וועלען מיר פערהײראטען.

חנה: קירצליך?

ענמאן: ווען דו ווילסט.

חנה: און מיר וועלען פון דאנען אוועקפאהרען?

ענמאן: אין פעטערבורג.

חנה: אין פעטערבורג. קײנמאל מעהר נישט אומקעהרען זיך.

ענמאן: און די אלטע?

חנה: ניין, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען.

ענגמאַן: גוט.

חנה: דאָ איז שרעק, שרעק.

ענגמאַן: גוט, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען

חנה: ס'וועט זיין שטיל.

ענגמאַן: מיר צוזאַמען.

חנה: צוזאַמען. אומעדום צוזאַמען. „ווער איז די דאַמע?" „דאָס איז מאַדאַם ענגמאַן" „יעקב ענגמאַנס פרוי?" „נו, יע, געוויס". אָט אַזוי וועט מען רעדען.

ענגמאַן: מיין פרוי...

חנה: און ווייטער גאָר נישט... „זיי ליעבען איינער דעם צווייטען. דאָס פּאָר אַ גליקליך פּאָר"—וועט מען זאָגען

ענגמאַן: געוויס, מיר וועלען זיין אַ גליקליכע פּאָר.

חנה: יע. נאָר אַהער דאַרף מען זיך נישט צוריק קעהרען. צו וואָס? וואָס וועלען מיר דאָ טהון? די אַלטע וועלען קומען צו אונז. געהט נישט אַוועק.

ענגמאַן: איך געה נישט.

חנה: מיר איז גוט. געה נישט אַוועק. מיר וועלען אַזוי זיצען די גאַנצע נאַכט. די גאַנצע נאַכט. ווי גוט, וואָס דו ביזט געקומען צו־פאָהרען, דו האָסט געפיהלט, אַז איך ערוואַרט דיך? דאָס הייסט, ערוואַרט נישט, נאָר רוף דיך פון דערווייטענס. מסתמא, האָסטו געפיהלט. עס קען זיין, אַז מען פיהלט דאָס. אַ מענש וויים אַליין נישט, זעצט זיך אין וואַגאָן און קומט צו פאָהרען, „איהר האָט מיך נישט ערוואַרטעט? וואָס מאַכט איהר? ניין, איך האָב ערוואַרטעט", אויב דו ליעבסט עמיצען, ערוואַרטסטו דו. ביז אין דערפריה וועלען מיר זיצען שטיל צוזאַמען און וואַרטען. און דו... דו וועסט איינשלאָפען, דו ווילסט—שלאָף איין? איך וועל קוקען, ווי דו שלאָפסט. שטיל, זעהר שטיל... קיינער וועט אונז נישט שטערען... אָך, מען געהט... (געהט אָב שנעל).

1.

(עס קומט אריין אַהרן, ביי איהם איז אַ משונה-פערוואונדערטעס געזיכט נאָך איהם שרה).

שרה: געהט זיך געזעגענען מיט איהם.

אהרן: ער האָט קיין גם נישט געמאַכט?

צווייטער אקט.

(די וועלבע דעקאראציע. אין דערפריה. אונארדנונג. די שפיגעל פער־האנגען. אויף דער סצענע געהען אדורך פערשידענע מענשען: מענער און פרויען. בשעת די פרויען הערט זיך פון צווייטען צימער א אומעדיגעם לייענען תהלים.)

1

(חנה און ענמאן).

ענמאן: עפעס ווי איהר ווייכט מיר אויס.

חנה: וואס? ניין.

ענמאן: איך שטער אייך דען? אייער אומגליק איז אויך מיינער. צוזאמען וועלען מיר בעוויינען דעם אומגליקליכען לעאן.

חנה: מיין ברודער.

ענמאן: ער איז געשטארבען ווי א העלד, פאר אנדערע, דאס גאנצע פאלק וועט איהם געדענקען. לאנג וועט בלייבען ביי אונז זיין געדעכעניש און מיר וועלען איהר איבערגעבען אונזערע קינדער. ווען ס'וועט אריבערגעהן דער ערשטער איינדרוק פון אומגליק וועט איהר דער־פיהלען א שטילע טיעפע פרייד דערמאהנענדיג זיך, אז ער האט געלעבט דא מיט אייך.

חנה: איך האב איהם נישט ליעב געהאט.

ענמאן: איהר רעגט זיך אליין אויף.

חנה: מ'זאגט, אז דאס געזיכט פון א געליעבטען מענשען שטעהט שטענדיג פאר די אויגען, ווי א לעבעדיגע, און ס'איז אונמעגליך איהם פערגעסען. ער קומט אפילו צו חלום. אט איך וויל זיך דערמאהנען, וואס פאר א פארב ס'זענען זיינע האאר. איך געדענק נישט. איהר זאגט, ער איז געשטארבען פאר אנדערע — נישט ריכטיג. ער איז געשטארבען פאר מיר.

ענמאן: ווי אזוי?

חנה: איהר ווייסט נישט, און איך ווייס עפעס אנדערש. ער איז ארום געגאנגען מיך זוכען, און מ'האט איהם פערוואונדעט. ווען נישט איך — וואלט ער לעבען, מיר וואלטען איהם נישט אבגעלאזט. נאר איך, איך אליין בין שולדיג אין זיין טוידט. דאס ווייס קיינער נישט, אויסער... קיינער וועט זיך דערפון נישט דערוויסען. און פונדעסטוועגען איז מיר

ניִשט קיין רחמנות אויף איהם, ווען מ׳זאָל מיך בעגראָבען צוזאַמען מיט איהם!...

עָנמאַן: חנה! וואָס רעדט איהר?

חנה: אַ גוטע כלה האָט איהר... אַ גוטע...

2.

(קומט אַריין שרה).

שרה: ער האָט זיך גאָרניִשט פערענדערט, ריִכטיג ווי ער שלאָפט. ניִשטאָ מעהר קיין זוהן. ניִשטאָ מעהר קיין זוהן. הערר עָנמאַן, און איהר האָט מעהר ניִשט קיין פריינד, און דו, חנה, קיין ברודער. וואָס זאָל מען טהון. מ׳דאַרף ליידען. מ׳דאַרף זיך שטאַרקען, איך בין ניִשט קיין בת-יחידה. גאָט האָט געגעבען, גאָט האָט צוגענומען.

עָנמאַן: איך האָב אַלץ איינגעאָרדענט, וואָס מ׳דאַרף. די לויה וועט זיין צוזאַמען מיט די לויות פון די איבעריגע הרוגים פון יודישען שפיטאָל.

שרה: יע, איהר זענט טאַקי אַ אמת׳ער גוטער פריינד. אַ דאַנק. אין אַ טרויעריגען אופ׳ן דיענט איהר אונז איצט. איהם וועט מען מקבר זיין צוזאַמען מיט אַנדערע, און מיר, אונגליקליכע מוטער, וועלען אַלע צוזאַמען געהן אונטען און צוזאַמען וויינען. אַזוי איז שוין ביי אונז פון אייביג: אַ אַלגעמיינע צרה איז אַ צרה פון יעדער בעזונדער, און יעדע פון אונז, ליידענדיג, וויינט פאַר אַלע. נאָר קעגען דעם קען מען קיין זאַך ניִשט טהון. מיר וועלען אַלץ אַריבערטראָגען, אַלץ ליידען.

3.

(עס קומען אַריין אהרן און דער 1-טער יוד).

1-טער יוד: איהר ווילט ניִשט זאָגען תהלים?

אהרן: ר׳ שמחה, ער מאַכט חוזק פון אונז אַלעמען.

1-טער יוד: ווער מאַכט חוזק?

אהרן: גלויבט מיר, אַז ס׳איז אַזוי. איך האָב געמיינט, אַז מיין „קדיש" וועט מתפלל זיין אויף מיין קבר, און ניִשט פערקעהרט. פערקעהרט בין איך ניִשט מסכים.

1-טער יוד: איינער וועט זיין גרינגער, אַז איהר וועט אַביסעל דאָס האַרץ אויסגיסען.

אהרן: און ווער האָט דאָס אייך געזאָגט. אַז איך וויל, מיר זאָל זיין גרינגער? איך דאַרף דאָס גאָרניִשט האָבען. פערקעהרט, מיין אונגליק

איז אזוי גרויס, אז איך וויל האבען די שטאלצקייט פון אריבערטראגען איהם איננאנצען. איך וויל נישט קיין נחמה. איך זאג דאך אייך: מ'מאכט חוזק איבער אונז אלעמען.

1-טער יוד: מיר זענען דען מתפלל נאר פאר זיך? אייער ... וועט דארט זיין לייכטער

אהרן: איבער איהם זאגט מען דאך תהלים נאך פון ביינאכט.

1-טער יוד. אז דער פאטער זאגט — איז בעסער.

אהרן: איהר מיינט טאקי, אז דארט וועט דאס באמת מאכען עפעס א ווירקונג? דארט אינטערעסירט מען זיך אפילו נישט מיט די לעבעדיגע — נאך וועניגער וועט מען זיך צערעמאניען מיט די טויטע.

1-טער יוד: די צרות האבען אייך געמאכט פאר אן אפיקורס, ר' אהרן.

אהרן: א! הייסט דאך, אז די צרות ברענגען דאך עפעס נוצען, און מ'דארף זיי נישט אזוי שטארק אויסווייכען.

1-טער יוד (שרה'ן). איך וועל בעטען אריינגעהן צו אייך דעם אלטען קלוגען רב ר' אליהו.

שרה: ער איז דען היער?

1-טער יוד: ער איז ספעציעל געקומען צו די לוויות פון ווילנא, ר' אליהו געהט ארום צו אלעמען און איז זיי מנחם. איך וועל איהם בעטען.

שרה: מהוט טאקי דאס, ס'איז א מצוה. ווען וועלען זיין אלע לוויות?

1-טער יוד: צוויי אזייגער. אלע פאפירען זענען שוין ביי אייך אין ארדנונג?

ענמאן: אין דערפריה בין איך געוועזען אין פאליציי. א ערלויבניש אויף די לוויות וועט מען ארויסגעבען אין א שעה ארום. מיר וועלען נאך אמפעיען.

1-טער יוד (ארויסגעהענדיג). יע, זיי האבען זעהר פיעל ארבייט, זעהר פיהל.

שרה: (געהט צו צו אהרנ'ען מיט א טלית אין האנד). טהו־אן דעם טלית און דאווען.

אהרן: איך וועל שוין קיינמאהל נישט אנטהון אויף זיך דעם דאווינען טלית. איך קען דאס מעהר נישט טהון. אויב אין דער וויכטיגסטער מינוט האט זיך גאט אבגעקעהרט פון מיר...

שרה: דו זינדיגסט זעהר. גאָט איז געווען מיט דיר דאָס גאַנצע לעבען. ער האָט דיר געגעבען גליק. ער האָט דיר געגעבען צופרידענהייט און אַ רוהיגען עלטער. ער האָט דיר איבערגעלאָזט אַ טאָכטער, וואָס מיט איהר מעג זיך ריהמען אפילו ראָטהשילד'ס פאַמיליע אַליין.

אהרן: דו ווייסט, וואָס מ'זאָגט: גוטע פריינד דערקענט מען אין אַנ׳ אומגליק... גאָט דאַרף זיין אונזער גוטער פריינד. אויב ער איז געווען מיט מיר שטענדיג נאָר ווען מיר איז געווען גוט, טהוען דאָך דאָס די זעלבע געוועהנליכע מענשען: נאָר ווען ס'איז אַנידערגעפאַלען מיין זוהן, ווען ער איז געלעגען קראַנק, ווען ס'איז געקומען די סאַמע וויכטיגסטע מינוט אין מיין לעבען—האָט ער זיך אָבגעקעהרט פון מיר. דאָס איז אַ גוטער פריינד? אַט אפילו פרעמדע מענשען קומען פון דער וויט, געוואָהר צו ווערען וואָס מיר מאַכען...

ענמאַן: איך בין אייך נישט קיין פרעמדער.

אהרן: נו... נו... פונדעסטוועגען ווערט אַדורכגעהן נאָך פינף צייט, איידער איהר וועט מיר קענען פערבייטען מיין זוהן...

חנה: ווער ווייס, וואָס ס'קען זיך נאָך טרעפען.

4.

(ס'קומט אריין סילקין).

סילקין: וואָס מאַכט איהר? נו, ווי געהען די געשעפטען?... (זעהענדיג די אַלגעמיינע אונטערדריקטע שטימונג, ווערט ער שטיל, (פויזע). ווען?

שרה: נעכטען ביינאַכט דריי אַ זייגער. דריי אַ זייגער אָהן צעהן מינוט.

סילקין: (וויל זיך איבערצלמ'ן, האַפט זיך צוריק, ענטשולדיגט ווישט דעם שטערן) יע, אַ היסטאָריע.

שרה: ער איז זיך שטיל איינגעשלאָפען, העדר סילקין. און מיר האָבען לכתחלה אפילו נישט בעמערקט. מיר האָבען געמיינט, אַז ער שלאָפט. פלוצלונג בויג איך זיך איין און זעה: נישטאָ קיין אָטהעם.

סילקין: יע, איך בין זיך מודה, איך האָב דאָס נישט ערוואַרטעט. אַ וואוילער יונג געווען, אַ גוטער יונג.

אהרן: אָט איז אַ גאַסט געקומען צופאָהרען— ויינער אַ גוטער פריינד פון פעטערבורג, ער האָט איהם אפילו נישט געזעהן לעבעדיגערהייד.

שרה: (ענמאַנ'ען). דער העדר איז געווען אַזוי גוט און זיך אָנגענומען פאַר אונז. אָהן איהם וואָלטען מיר...

סילקין: וואָס איז פאַר אַ המצאות? ליגט אַ קראַנקער אין שטוב, און דאָ איז אַזאַ טומל, גערודער... איך האָב זי דורכגעטריבן. אַ פאַרוואונדעטער דאַרף האָבן רוהע. וואָס זענען דאָס פאַר המצאות! איהר רויכערט?

ענמאַן: ניין, אַ דאַנק.

סילקין: די פאַפּיראָסן זענען איינענע, היימישע. אַ אומעט. זיצסט אַ גאַנצן אָבענד, און... (ווערט ענטשוויגן, דערמאָהנענדיג זיך). די לויה היינט?

שרה: יע, צוזאַמען מיט די איבעריגע?

סילקין: די וואונדן זענען באמת נישט קיין שטערבליכע. איך רעכן, אַז פיעל האָט געשאַדט דאָס, וואָס ער האָט שטענדיג געגערווירט, אלץ געריסן זיך אין פעטערבורג. וואָס, ס׳האָט זיך אפשר עפּעס געטראָפן, אַנ׳ ענטציינדונג? (ענמאַנ׳ען) און וואָס, אין פעטערבורג איז פרעהליך?

שרה: דאָקטאָר איינשטיין זאָגט אויך, אַז ס׳איז נישט קיין שטערבליכער וואונד. נאָר מיר, יודען, האָבן דאָך אַ בעזונדער גליק.

סילקין: איינשטיין איז אַ גוטער דאָקטאָר. פערשטעהט. אַ גוטער, וואָס־ער אונגליקליך פאַלק איהר זענט, פראָסט אַ וואונדער (ענמאַנ׳ען). אַ שרעקליכער אומעט פאַלט אָן ביי אונז אין שטאָדט, ס׳אַ מיאוסע שטאָדט. ענטשולדיגט...

5.

(קומט אריין דער רב רבי אליהו, דער 1־טער יוד און דער 2־טער יוד. אלע שטעהען אויף. סילקין, באַקלערענדיג זיך, שטעהט אויך אויף).

שרה: אַ דאַנק אייך, רבי, וואָס איהר זענט געקומען צו אונז, אין הויז פון טרויער.

ר׳ אליהו: איך קום איצט פון אַ הויז, וואו דער טרויער איז טיעפער פאַר איערן. ביי׳ן זייגער־מאַכער גאָלדבלאַט איז היינט ביינאַכט די עלטערע טאָכטער בעגאַנגען אַ זעלבסט־מאָרד און איז געשטאָרבן.

חנה: דאָרא גאָלדבלאַט האָט זיך אויפגעהאַנגען?

1־טער יוד: פון איהר האָט זיך ענטזאָגט דער חתן.

2־טער יוד: איהם קען מען אויך נישט בעשולדיגן... ס׳פאַר־שטעהט זיך... ווי האָט מען געקאָנט מיט איהר חתונה האָבן?

אהרן: ר׳ אליהו, צו דען קען מען דעם טרויער אויסמעסטן

מיט אַ מאָס און אַ צאָהל? ווען איך וואָלט האָבען דריי זיהן און איך וואָלט זיי אַלעמען דריי פערלירען איינעם נאָכ'ן אַנדערען — וואָלט מיין אומגליק נישט ווערען שטאַרקער, גרעסער.

1=טער יוד: ער וויל נישט מתפלל זיין, רבי אליהו.

2=טער יוד: אַלץ וועט אַריבערגעהן, אַלץ וועט זיך בערוהיגען... מ'דאַרף נאָר אונטערוואַרטען.

אהרן: איך וויל נאָר וויסען: פאַר וואָס?

ר' אליהו (שטאַרק). איהר זענט אַ חוצפה'דיגער מענש און נישט קיין קלוגער יוד.

אהרן (אויך שטאַרק). נישט איך האָב דאָס געפרעגט. נישט איך, אַ נאָר אָט זי, מיין אַלטע. זי האָט דאָס גאַנצע לעבען געליטען און קיינמאָהל קיין פרייד נישט געוואוסט. איינמאָהל אָבער, נאָר איין מאָהל האָט זי אויפגעהויבען איהר שטימע און געפרעגט: „פאַר וואָס?" איך האָב מתפלל געווען, איך האָב די גאַנצע צייט מתפלל געווען. נאָר דאָ האָב איך אויפגעהערט מתפלל צו זיין און אָנגעהויבען צו וואַרטען: זי וועט בעקומען אַן'ענטפער צו ניין? און אָט איז דער ענטפער: ער ליגט דאָרט אויפ'ן פאָל. האָט פערגעניגען, מ'האָט איהר געענטפערט.

שרה: מסתמא האָב איך נישט בעדאַרפט פרעגען.

ר' אליהו (ווייכער). איהר זענט אַ אַלט קינד, רב אהרן.

2=טער יוד: אַלץ וועט זיך איינאָרדענען. מאַלע וואָס ס'טרעפט זיך.

אהרן: ביז וואַנען מ'וועט מיר נישט ענטפערען, וועל איך נישט מתפלל זיין.

ר' אליהו: איהר זענט אַ אַלט איינגעשפאַרט קינד. איהר פרענט צופיעל איינגעשפאַרט — זייט נאָר פאָרזיכטיג. עס קען זיין, איהר וועט טאַקע בעקומען אַן' ענטפער.

2=טער יוד (דעם ערשטען). איהר הערט, וואָס ער זאָגט?

1=טער יוד: ער זאָגט נביאות.

אהרן: אמן. אַזוי זאָל זיין.

ר' אליהו: איך האָב מעהר פאַר אייך געלעבט אויף דער וועלט, מעהר געזעהן און מעהר נסיונות בייגעשטאַנען. ס'זענען פאַראַן גאַנצע פעלקער, וואָס תיכף פון ווינעל וואַרטען שוין אויף זיי צרות און יסורים. אַ זוהן פון אַזא פאָלק, געבוירענדיג ווערען אויף דער וועלט, דאַרף שוין זיין גרייט צו דעם, אַז איהם ערוואַרטעט אומגליק. אויב ער האָט אַ הויז, קען איהם דער פייער פערברענען. אויב ער האָט רייכקייט,

חפצים, קען ער יעדע מינוט אנ׳ארימאן ווערען. אויב ער האט קינדער — וועט ער זיי פערלירען. אזוי קומט שוין פאר מיט אונז פיעל הונדערטער יאהרען. און אויב מיט עמיצען פון אונז קומט דאס נישט פאר, איז דאס נאר א גליקליכער צופאל.

אהרן: פאר וואס־זשע איז דאס אזוי?

ר׳ אליהו: די יודען זענען דאס סאמע עלטסטע פאלק. דאס איז די גראה האאר פון דער מענשהייט. די צייט מאכט טייער נישט נאר איך מענשען, אויך גאנצע פעלקער, שטאמען. מיר זענען די אלטע מחנה ביי׳ן טראהן.

אהרן: א! ביי זיין טראהן!

ר׳ אליהו: און דארט, וואו ס׳ווערען ארייגעטיילט די אומגליקען, זענען מיר שטענדיג די ערשטע. זיין אומגליקליך — דאס איז א הויכע עהרען־פפליכט, און דאס יונגוואַרג — די יונגע פעלקער, האבען דאס נאך נישט פערדינט. אויב אין פאמיליע וועט פארקומען עפעס זעהר וויכטיגעס, וועט איהר דאך שיקען איינאָרדנען די זאך דעם קליגסטען, פלייסיגסטען, און נית דעם נארישסטען און פוילען.

2־יוד. הערט, וואס ער רעדט.

ר׳ אליהו: דאס יודיש פאלק איז א אויסדערוועהלט פאלק. וואס בעדייט דאס? דאס הייסט, ווען ס׳חמאַרעט זיך דער הימעל, דאַרפען מיר די ערשטע צונעהמען דעם בליץ, אַרויפנעהמען דעם צאָרן אויף זיך און אופ׳ן חלק פון אנדערע זאל אויסקומען זעהר ווייניג. צי דאס איז נישט קיין גרויסער כבוד?

1־טער יוד: ס׳איז זעהר א ביטערער כבוד.

ר׳ אליהו: יע, נאר דערפאר זענען מיר נאהנטער צום טראהן ווי אנדערע.

אהרן: ר׳ אליהו, איהר פערגעסט, אז שטארקער פון גאט שלאגען אונז מענשען. אי, ווי זיי שלאגען אונז! אהן רחמנות, אהן בארמהערציגקייט. מיר ליידען פון ביידע זייטען — פון דער הויך און פון אונטען. און פון אונטען פיעל שטארקער, ווייל דאס זענען דאך פונדעסטוועגען אייגענע — אלץ אונזערע ברידער. שרעקליך צו לעבען, ר׳ אליהו.

ר׳ אליהו: יעדעס מאהל...

2־טער יוד: ער האט געזאגט ריכטיג. ער איז גערעכט.

1־טער יוד: שטילער, לאזט רעדען.

ר׳ אליהו: יעדעס מאהל, ווען מענשען הויבען זיך אן צו קריגען

מיט גאָט, שרייען צו איהם אָדער פאָדערן פון איהם, שטעלט זיך אויף זייער וועג דאָס יודענטום, דער אַלטער שטאַם — די אַלטע מחנה אַרום דעם אייביגען טראָהן. ווען מ׳בעפאַלט עמיצענס הויז, ליידען קודם־כל די אַלטע דינער. זיי נעהמען צו די ערשטע קלעפּ, אַלס טרייע דינער. אַזוי איז געווען פון אייביג, און אַזוי וועט פערבלייבען אויף אייביג. אַ לאַנגער וועג שטעהט פאַר דער מענשהייט, און נאָך פיעל יודיש בלוט וועט פערגאָסען ווערען.

אהרן: דאָס איז אַ אונגערעכטיגקייט.

ר׳ אליהו: אָבער דאָס איז אַ כבוד! ווייסט, ר׳ אַהרן, אַז דאָרט וואו ס׳פערגיעסט זיך דאָס בלוט פון אַלטען פאָלק, — דאָרט ווערט נעבוירען די אַלגעמיין־מענשליכע פרייהייט, דאָרט ווערט פערזייעט נייעם פאַר אַלעמען. אַ! מענשליך בלוט, אַזוי ווי קאָסטבאַרע וויין, איז צוגאָסען איבער׳ן קערפּער פון מענשען, אַזוי ווי אין כלים. דאָס בלוט, אַזוי ווי וויין, ווי עלטער דאָס איז — ווערט דאָס אַלץ טייערער, אַלץ קאָסטבאַרער. ווען איהר טראָגט אַרויס פון קעלער אַ מיט מאָך פערוואַקסענע פלאַש אַלטען, הונדערט־יעהריגען וויין און אומגערן צובּרעכט איהר די פלאַש, פערפולט זיך די לופט מיט אַ זעלטענעם בשמים ריח, נו, און ווען איהר צוברעכט אַ כלי, אין וועלכער ס׳איז געווען אַ נאָך מעהר טייערע פליסיגע זאַך...

שרה: צובראַכען די כלי! צובראַכען!

ר׳ אליהו: טייערס, גאָלדענס בלוט, — צי קען דאָס אַ דורכגעהן אַזוי, אָהן קיינע פאָלגען? דער גייסט, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון דער פינסטערער געפענגעניש, טראָגט זיך אין דער לופטען און וועט זיך ערגעץ־וואו אַראָבלאָזען, ווי אַ פויגעל אויף אַ אונבעוואוסטען ערד־טייל. וואו — אַלץ איינס. פון די יודישע בת־עלמנ׳ס ווערט געבוירען דער פרייהייטס־גייסט. אין דעם איז אונזער אונגליק, נאָר אויך אונזער טיעפעס, טרויעריגעס גליק. איך געה אוועק, רב אהרן. מען ערוואַרט מיך אין אַנדערע פאַמיליעס. דאַוועניט. זייט געזונד! (געהט אַרויס; דער 1־טער און 2־טער יוד מיט אַכטונג נאָך איהם).

ענמאַן (חנה׳ן). וואָס איז מיט אייך.

חנה: דאָרא גאָלדבלאַט האָט זיך אויפגעהאָנגען.

שרה: איך הער דאָס ערשטע מאָהל דעם רב ר׳ אליהו.

סילקין: גאָלדבלאַט... דאָס איז דיזעלבע... וועלכע... אַ געשיכטע איך האָב אייך דערציילען.

ענמאַן: איך פערשטעה איצט. איך פערשטעה אַלץ (גערט אָב אין גרויסער אויפרעגונג).

שרה: וואָס=זשע האָט זי געוואָלט טהון?

חנה: דער חתן האָט זיך הערוואוסט, און ער האָט נישט גע= דאַרפט וויסען. דאָס איז אַלץ. קיינער דאַרף נישט וויסען. דאָס איז די זאַך.

אהרן: גוט. אָבער וואו=זשע איז מיין זוהן? ער איז אַ קלוגער זקן, דער רב ר' אליהו, זאָל ער מיר אָבער אומקעהרען מיין זוהן. זאָל ער אומקעהרען דעם זוהן, וועל איך גלויבען דעם רב. וואָס? צוברעכען די כלי מיט'ן טייערען ווייַן—האָט דאָס עפּעס אַ זינען? נו יע, אויסגע= גאָסענע ווייַן פּיעלט=אָן די וואָהנונג מיט אַ גוטען ריח. אָבער איך פרעג: צו וואָס דאַרף מען איהם אויסגיסען? ר' אליהו געפינט תירוצים צו דעם, וואָס איז שוין פאָרגעקומען, אָבער צו וואָס איז דאָס לכתחלה פאָרגעקומען? צו וואָס? זאָל ער ענטפערן אויף דעם. ער איז מיך מנחם: דאָס וועט אַלץ זיין דאָרט, וועןַ=ס'איז, אין ווייטען צוקונפט. נאָר שוין אַזוי פיעל דורות און אויף אונזערע קעפ שיטען זיך אומגליקען, און מ'זאָגט אונז אַלץ: ווייטער וועט זיין בעסער, ווייטער וועט זיין בעסער. ווען=זשע? ווען? איך גלויב נישט אין דעם. ווען איז דאָס נוצליך, אַז מיין איינציגער זוהן זאָל ליגען דאָרט, אויפ'ן שטרוי? אַז ער זאָל שטאַרבען כמעט אין מיינע אויגען?... ניין, איך וועל נישט דאַוונען.

6.

(קומט אַריין אַ מענש. חנה, דערזעהענדיג איהם, שטעלט זיך אָב, ווערט בלאַס, קוקט איהם, נישט אַראָבנעמענדיג די אויגען, אינ'ם געזיכט).

דער מענש: דאָ וואָהנט שיפּער? מ'פרעגט וועגען דער קבורה.

ענמאַן: דאָ. וואָס איז דען?

מענש (דערזעהענדיג סילקינ'ען, נעהמט אַראָב דאָס היטעל. מ'בעט איהם באַלד קומען אַליין.

אהרן: איך קען ערגעץ נישט געהן (געהט אַוועק).

שרה: וואָס איז?

ענמאַן: עפּעס אַ פאָרמאַליטעט מיט די פּאַפּירען.

מענש: איך ווייס נישט. אַ נאָר באַלד קומען. איהר זענט זיין פרוי?

שרה: איך געה (טהוט אָן אַ טוך).

מענש (חנה'ן). וואָס איז אַזוינס? וואָס קוקט איהר?

חנה: דערקענסט נישט?

מענש: וואו, פון וואַנען? קיינמאָל נישט געזעהן (קעהרט זיך אום).

חנה: אויף שאָסיי=גאַס... די... די...

מענש: (פּלוצלונג, גראָב). וואָס, אויף שאָסיי=גאַס? איך ווייס פֿון קיין זאַך ניִשט. איִהר טשעפּעט זיך (שרה׳ן). נו, וואָס, איִהר געהט? איך וועל אייך בעגלייטען... מ׳וואַרט (געהט אַוועק מיִט שרה׳ן).

חנה: ער...

ענגמאַן: ביי אייך איז עפּעס פֿאָרגעקומען מיִט איִהם. ער האָט אייך בעליידיגט? וואוהין געהט איִהר אַוועק?

סיִלקיִן: איִהר וועט פֿאַלען, זיִ פֿאַלט.

חנה: ער... געהט ניִשט נאָך מיִר, איך בעט אייך—געהט ניִשט נאָך מיִר (געהט אַרויס).

סיִלקיִן: אַ אומגליִקליִך פֿאָלק זענט איִהר, עהרען=וואָרט. וואו זעהט מען דאָס? פּשוט אָהן אַ סוף.

ענגמאַן: צו דען האָט איִהר אַצונד נאָר בעמערקט אונזערע טרעהרען? מיִר וואָהנען זייט=ביי=זייט מיִט אייך אַזוי פֿיִעל הונדערטער יאָהרען, און רייִכטיִג ווי אַ וואַנד פֿון שטיינער וואָלט זיין צווישען אונז...

סיִלקיִן: איִהר פֿערדעקט אַלץ, בעהאַלט זיך, גאָט ווייס אייך.

ענגמאַן: צו וואָס זאָל מען שרייען וועגען די צרות, אַלץ איינס וועט קיינער ניִשט דערהערען. און אויב מ׳וועט דערהערען, וועט מען פֿערביינעהן.

סיִלקיִן: אַ אומגליִקליִך פֿאָלק.

7.

(חנה, קומט אַריין אין טהיִר).

חנה: און וואָס האָט ער געזאָגט?

ענגמאַן: ווער?

חנה: ער... דערזעלבער, וואָס איז נאָר וואָס געוועזן.

ענגמאַן: מ׳דאַרף לעאָנ׳ס דאָקומענטען.

חנה: ווייטער גאָר ניִשט?

סיִלקיִן: ניין.

ענגמאַן: פֿאַר וואָס אינטערעסירט ער אייך אַזוי שטאַרק?

חנה: וואו איז דער פֿאָטער... אַה, יע, אַ בריִעף...

ענגמאַן: אַ בריִעף?

חנה: איצט קען איך שוין וועגען דעם רעדען... כ׳האָב פֿער=

געסען. לעאָן האָט מיר פאַר׳ן טוידט איבערגעבען א בריעף...

ענמאַן: וואו איז ער?

חנה: כ׳האָב איהם בעהאלטען. ער וועט נאָך קומען?

ענמאַן: כ׳ווייס נישט... ניין...

חנה: (פלוצלונג). דו קענסט מיך אוועקפירען פון דאנען תיכף. דיזעלבע מינוט? אז אלץ, וואָס איז געוועז, זאָל זיך אָבשטעלען פון אונטען. לאָמיר אוועקפאָהרען, אוועקפאָהרען פון דאנען.

ענמאַן: וואוהין־זשע זאָלען מיר אוועקפאָהרען?

8.

(דער 1־טער יוד קומט אריין)

1־טער יוד: נו וואָס? מ׳דאַרף באַלד ארויסטראָגען (חנה געהט ארויס).

ענמאַן: מיר האָבען נאָך נישט קיין ערלויבניש פון דער פאָליציי צו מאַכען די לויה.

1־טער יוד: איך זאָג דאָך אייך. זיי האָבען היינט זעהר פיעל ארבייט.

ענמאַן: די פראָצעסיע וועט זיך באַלד אָנהויבען?

1־טער יוד: באַלד. איך וועל זאָגען דער חברה קדישא. די דאָקומענטען וועט מען דערנאָך אָבנעהמען (געהט ארויס).

סילקין: נו, איך געה. וואָס־זשע וועט זיין? איז אין פעטערבורג, זאָגט איהר, פרעהליך? איהר וואָלט חאָטש אריינגעהן צו מיר אביסעל פלוידערן. איך וועל אייך שפּילען אויף דער פיאַנינאָ. אליין אויסגעלערנט זיך, שפּיל אָהן נאָטען. שפּעט. איהר וועט אריינגעהן?

ענמאַן: גוט

סילקין: קומט אריין. איך וואָהן נישט וויים, אנטקעגען. דאָ אין שטאָדט אינטערעסירט זיך קיינער נישט מיט מוזיק. לעב אין אזא שטאָדט (געהט ארויס שטיל, אויף די שפּיץ פינגער).

9.

(קומט אריין חנה מיט׳ן בריעף).

ענמאַן: וואָס שרייבט ער?

חנה: כ׳פערשטעה נישט (דערלאַנגט דעם בריעף).

ענמאַן (לייענט) משנה־דיק.

חנה: ער האָט געבעטען דורכלייענען נאָר נאָך זיין טוירט.

ענמאַן: כ׳פערשטעה נישט. וואָהנזיניג...

חנה: יע... איך ווייס נישט (פויזע)... איך וויל אייך עפּעס דערצעהלען.

ענמאַן: וועגען מענש, וואָס איז דאָ אַקאָרשט געוועזן.

חנה (שנעל). פון וואַנען נעהמט איהר דאָס? יע, וועגען איהם איך קען נישט. איך מוז אייך דערצעהלען. איך מוז...

ענמאַן: דערנאָך. אַ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: דערנאָך וועט זיין צו שפּעט.

ענמאַן: טהוט אַ קוק אויף זיך. איהר זענט קראַנק.

חנה: ניין, איך וועל דערצעהלען.

ענמאַן: איך וויל קיין זאַך נישט וויסען. קיין זאַך.

חנה: איהר פערשטעהט שוין אַליין?

ענמאַן: איך פערשטעה קיין זאַך נישט, נאָר — אַ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: איך קען נישט מעהר. פערשטעהט, איך קען מעהר נישט שווייגען. מיך שטיקט. פאַר וואָס ווילט איהר נישט אויסהערען? מיר וועט ווערען לייכטער.

ענמאַן: און מיר?

חנה: אויך.

ענמאַן: אויך? דערצעהלט.

חנה: יעקב, איהר ווייסט, ווער איז דער מאַן!

ענמאַן: (צודעקענדיג זיין געזיכט, אַבקעהרענדיג זיך). וועלכער?

חנה: וואָס איז דאָ געוועזען.

ענמאַן: ווער?

חנה: יעקב, יעקב, יעקב, — דאָס איז מיין מאַן... דאָס איז מיין — „געליעבטער"... איך ווייס נישט, ווי צו זאָגען. אַ מאַן, נאָר מיר האָבען נישט חתונה געהאַט. איהר פערשטעהט? איהר פערשטעהט? פערשטעהט איהר מיך?

ענמאַן: אַ מאָדנע זאַך. די גאַנצע צייט איז דאָס ביי מיר אין קאָפּ. אַ מאָדנע זאַך.

חנה: אַט האָב איך דערצעהלט.

עֶנמאַן נאָך נעֶכטעֶן: איז דעֶר געֶדאַנק אַ דורכגעֶפלויגעֶן ביי מיר אין קאָפּ. דאָרא גאָלדבלאַט.

חנה: יעֶ (פּויזעֶ). דעֶרצעֶהלט. איצט ווייסט איהר אַלץ. עֶנטשולדיגט. כ׳האָב געֶוואָלט דאָס פעֶרבאָרגעֶן. וועֶר ווייס? קיינעֶר נישט. כ׳בין ווי אַלעֶ פריילינס. קיינעֶר נישט, איך בין ווי אַלעֶ. און פּלוצלונג געֶהט עֶר אַריין, עֶר געֶהט אַריין. איצט ווייסט איהר אַלץ. נו, וואָס שווייגט איהר? נו, שלאָגט מיך.

עֶנמאַן: איך קעֶן אייך נישט העֶרעֶן.

חנה: געֶהט אַוועֶק פון מיר. עֶנטלויפט. כ׳האָב אייך געֶוואָלט אָפּנאַרעֶן. כ׳בין אַ נידריגעֶ, געֶמיינעֶ. געֶהט אַוועֶק.

עֶנמאַן: צו וואָס, צו וואָס רעֶדט איהר דאָס? נאָך מעֶהר וועֶל איך ווערעֶן צוגעֶבונדעֶן צו אייך. נאָך טייעֶרעֶר זעֶנט איהר מיר געֶוואָרעֶן.

חנה: כ׳האָב געֶוואָלט לייקענעֶן. אָבעֶר אפילו קיין איין מינוט האָב איך נישט געֶקענט פאַרגעֶסעֶן. דאָס זיצט אין מיר, שטעֶנדיג אין מיר. איצט, קעֶן זיין, וועֶט ווערעֶן גרינגעֶר... אינגאַנצעֶן גרינג.

עֶנמאַן: איך וועֶל אייך נישט אָבלאָזעֶן, שוועֶסטעֶר מיינעֶ, מיין אונגליקליכעֶ חנה, נישט ריכטיג וואָס איהר האָט דעֶרצעֶהלט. ס׳האָט זיך אייך געֶחלומ׳ט. ס׳איז אַ שלעֶכטעֶר חלום.

חנה: אָח, ווען דאָס זאָל זיין נאָר אַ חלום.

עֶנמאַן: וואָס האָט זיך דעֶן געֶטראָפעֶן? גאָר נישט. נאָך נייעֶ טרעֶהרעֶן זעֶנעֶן געֶפאַלעֶן — אָט און נישט מעֶהר. ריינעֶ טרעֶהרעֶן, ווי פּעֶרל. טרעֶהרעֶן פון אַנעֶפּייניגטעֶר יודישעֶר טאָכטעֶר. קיין זאַך איז נישט פאָרגעֶקומעֶן. נאָך טייעֶרעֶר זעֶנט איהר אונז אַלעֶמעֶן געֶוואָרעֶן. קוקט, ווי איבעֶר׳ן קעֶרפּעֶר פון דאָרא גאָלדבלאַט ווייֶנעֶן אפילו פרעֶמדעֶ. ווי מיר וואָלטעֶן פעֶרלירעֶן די טייעֶרסטעֶ, די געֶליעֶבסטעֶ טאָכטעֶר אונזעֶרעֶ.

חנה: נאָך איינעֶ איז איבעֶרגעֶבליבעֶן.

עֶנמאַן: נישט איינעֶ אוי; נישט נאָר איינעֶ. זיי אַלעֶ זעֶנעֶן נעֶהנטעֶר פון אַנדעֶרעֶ צום האַרצעֶן פון פאָלק, חנה! איך וועֶל קושעֶן אייעֶר קלייד...

חנה: פאַר וואָס נעֶהנטעֶר?

עֶנמאַן: ווייל מ׳וועֶט דעֶרפיהלעֶן אין אייך די ליידעֶן פון אונז אַלעֶמעֶן, פונ׳ם גאַנצעֶן פאָלק. נישט איהר וויינט און פעֶרגעֶהאַלט שטאָלץ אייעֶרעֶ טרעֶהרעֶן — די אומגליקליכעֶ עֶרד קרעֶכצט: זי איז געֶשעֶנדעֶט, זי איז צוריסעֶן.

חנה: געֶשעֶנדעֶט שטעֶה איך דאָ.

עֶנמאַן: צי דעֶן זעֶנעֶן יסורים נישט קיין עֶהרעֶ? ברבות הזמן טעֶן

שיקן איַיך, אויף איַיער קאָפּ. אונבעוואוסט וואו—נאָט ווייס אין וואסערע ווינקעלעך—וועט מען זאָגען: אָט וואס ס'איז פּאָרגעקומען מיט די שענסטע און בעסטע טעכטער פון אונזער פאָלק. און אויפ'ן אנדערן עק וועלט—גאָט ווייס וואו—וועלען פרומע זקנים מתפּלל זיין פאַר איַיך, חנה.

חנה: מתפּלל זיין פאַר מיך? פאַר מיך?

ענמאַן: אויף אַ בלוטיגען שטיין האָט מען איַיך אוועקגעלייגט, שעהן קינד אונזערס, אונזער איַידעלער בלום... בלומעלע אונזערס.

חנה: וואס בין איך? אַ שטויב. ווער בעמערקט מיך? אזויפיעל אומגליקען, אזויפיעל צרות. וואס איז דערין, אויב דאָס איז פּאָרגעקומען מיט מיר! איך לייד. איך לייד אליין, איך בעהאַלט זיך. זאָל גאָר דער פאָטער נישט געוואָהר ווערען. ליבער פאָטער, אזא וואוילער, אזא אומגליקליכער. אָח, פאַר וואס האָט דאָס איהם געטראָפען? זאָל ער גאָר נישט געוואָהר ווערען. אזא שטילער, קיינעם קיינמאָהל נישט בעליידיגט. איהר קענט איהם נישט, יעקב,

ענמאַן: צו וואס דאַרף ער וויסען? מ'דאַרף נישט.

חנה: איך אליין. איך אליין. איהר דאַרפט אויך פערגעסען.

ענמאַן: איך האָב פערגעסען.

חנה: ט, יע. געוויס. מ'דאַרף נישט (ענמאַן שטרעקט איהר אויס די האַנד) געוויס (זי דערלאַנגט איהם די האַנד). איך וועל זיך ווי עס איז בערוהיגען גאָרנישט...

ענמאַן: איהר האָט נישט פערשטאַנען

חנה: וואס האָב איך נישט פערשטאַנען?

ענמאַן: (נישט ארויסלאָזענדיג די האַנד). איך איַיער האַנד ...

חנה: מיין האַנד... צו וואָ... (פּלוצלונג פערשטעהענדיג, האַקט איבער ערשראָקען) ניין, ניין (שרייט). ניין!

ענמאַן: איהר האָט מיר געלטען געגעבען דאָס וואָרט.

חנה: יע, געלטען.

ענמאַן: וואס-זשע איז פּאָרגעקומען? איך ווייס נישט, וואס איז פּאָרגעקומען?

חנה: ניין, איך קען נישט, יעקב. איהר זענט אַ גוטער—אזא גוטער, אז איך קען נישט.

ענמאַן: איך וועל נישט אָבטרעטען, איך וועל נישט אָבטרעטען פון איַיך. איך וועל מיט געדולד וואַרטען, ביז וואַנען איהר וועט זאָגען.

איך וועל רעכענען: ס'קען זיין מארגען, ס'קען זיין אין א חודש ארום אדער אין א יאהר! נאר איך וועל נישט אוועקגעהן. וואוהין זאל איך געהן? איך בין דא, וואו ס'איז מיין גליק, מיין גאנץ לעבען. וואוהין זאל איך געהן?

חנה: ס'קען זיין איהר זאגט נאר אזוי, מיך נישט צו בעליידיגען.

ענגמאן: מיט מיין גאנצער זעעלע בין איך מיט אייך. ס'איז נישטא קיינער, וואס זאל זיין טייערער פאר אייך. שטרעקט נאר אויס אייער האנד הויבט נאר אויף די אויגען אויף מיך.

חנה: טהוט דאס נישט. איך בעט אייך

ענגמאן: פאר וואס? איך בין מיט אייך.

חנה: טהוט דאס נישט. דאס איז אונמעגליך.

ענגמאן: פאר וואס?

חנה: אזא גוטער. איך ליעב אייך נישט... (דריקט זיינע הענד, לענט-צו צו זיי איהר געזיכט). איך ליעב אייך נישט... אזא פיינער מיר ווילט זיך קושען אייערע הענד (קושט).

ענגמאן: וואס טהוט איהר?

חנה: פונדעסטוועגען ליעב איך אייך נישט. נעכטען האב איך בכיון געזאגט. איך ליעב אייך נישט. ניין: בכיון, אום איהר זאלט חתונה האבען, אזוי האב איך אויסגעקלערט...

ענגמאן: איך וועל ווארטען.

חנה: וויפיעל-זשע ווארטען? וואס ווארטען? ביז איך וועל פערגעסען די נאכט אויף שאסיי-גאס. וויפיעל-זשע ווארטען?

ענגמאן: איך וועל אלץ ווארטען.

חנה: איך וועל קיינמאהל נישט קלערען, אז איהר האט זיך געפיהרט נישט איידעל און ארענטליך. ענטזאגט זיך. נעהמט צוריק דאס ווארט. דאס איז דאך שטארקער פון אלץ.

10.

(אהרן קומט אריין, שטעלט זיך אב גלייכגילטיג, דערנאך הויבט אהן איינצוהערען זיך).

חנה: פאר אונזערע ווערען מיר זיך ווייזען, ווי איך וואלט אייך געזאגט. עס קען זיין, איהר האט מורא, איך זאל נישט טהון, וואס דארא גאלדבלאט האט געטהון? ניין, דאס וועט נישט זיין. ס'וועט נישט זיין, בערוהיגט זיך.

אהרן: דארא גאלדבלאט?

חנה: געהערט, דו האסט געהערט?

אהרן: ס'האט זיך עפּעס געטראָפען מיט דיר, דערציהל, זאל ער דאַרט דערהערען אויך דאס!

חנה: זאָל ער דערהערען, פאטער, רעד אָב יעקב'ן, ער וויל מיט מיר חתונה־האָבען, רעד איהם אָב דאס נישט צוטהון.

אהרן: פאר וואס טאָר מען מיט דיר נישט חתונה האָבען?

חנה: ווייל איך בין, ווי דאָרט געלדבלאַט... און מיט אזעלכע האָט מען נישט חתונה. איך האָב פאר אייך אלע געלייגט, פערבעהאלטען. איך בין דאן געווען נישט ביי מיין פריינד, אויף שאָסיי־גאס איז מען בעפאלען ביינאכט. איך האָב זיך געוואָלט אויפהענגען, מיט מיר טאָר מען נישט חתונה האבען (קוים איינהאַלטענדיג זיך), דער'הרג'ע מיך!

(אונטער דער סצענע — די לויה־פּראָצעסיע, ס'הערט זיך א קלאַנג פון מטבעות און א בלעכערנער פושקע).

אהרן: (פאלט צו צו איהר מיט אַיאָמער). טאָכטער מיינע, מיין שענע טאָכטער (קושט אויפ'ן פאָל איהר קלייד). מיין ריינע מיידעלע, מיין בריליאַנט.

חנה (חליפּעט). וואס האבען זיי מיט מיר געטהון! פאר וואס? פאר וואס? (נעהמט ארום מיט די הענד דאס געזיכט פון פאטער, אזוי ווי א קינד).

אהרן: דו הערסט? ווידער די פראגע: פאר וואס? אדער דו ווערסט זיך ווידער מאַכען פאר א טויבען? איך גלויב נישט דיין שווייגען. דאס צווייטע מאָל פרעגט מען דיך, און ווידער נישט איך. און ווידער א פרוי, נו, ענטפער־זשע, דו מוזט ענטפערן. אלץ די זעלבע קורצע פראגע, זי איז ביי אלעמען אויפ'ן צונג. און מ'האָט נאָך געוואָלט, אז איך זאָל מתפּלל זיין, איהם דאנקען. גענוג! איך בין שוין מיד צו האלטען מיין קאָפּ איינגעבויגען. וואס האסטו געטהון מיט מיינע קינדער? גיעב א'ענטפער!

11.

(ס' קומען אריין יודען, א טומעל).

1־טער יוד: ס'איז שוין צייט, ר' אהרן, שוין צייט.

2־טער יוד: די פראָצעסיע האָט זיך שוין אָנגעהויבען.

(געהט אין צווייטען צימער).

12.

(שרה קומט אריין).

שרה: מ'טאָר נישט, מ'טאָר איהם נישט מקבר זיין.

פאָרהאַנג.

דריטער אקט.

דער זעלבער צימער. עס ווערט אבענד.

1

שרה און דער 1-טער יוד.

שרה: (זיצט, דערשלאגען, אויף א נידעריג בענקעל, ווישט די טרעהרען, וועלכע פליסען כמעט אומגערן). אלע האבען זיך מיט אמאל פון אונז אבגעקעהרט. א דאנק אייך, וואס איהר זענט אריינגעקומען.

1-טער יוד: פאר וואס-זשע זאל מען נישט אריינגעהן צו ארענט-ליבע יודען. צי דען זענט איהר דערפון ערגער געווארען?

שרה: פאר וואס-זשע האבען אלע, אלע אונז פערלאזען?

1-טער יוד: איהר זענט געווארען נאך מעהר אומגליקליך, אבער נישט ערגער זענט איהר געווארען (מיט א נידריגער שטים). נו, און ווי איז מיט'ן אלטען?

שרה: ער האט זיך פערשלאסען. ווי נאר ער איז געוואהר געווארען, איז ער אוועק צו זיך.

1-טער יוד. און ביז איצט איז ער נישט ארויסגעגאנגען?

שרה: ניין... איך האב זיך אבגעשטעלט אינגאנצען אליין...

1-טער יוד: און די טאכטער אייערע?

שרה: זי איז אוועק אויפ'ן בית-עולם צוזאמען מיט ענמאנ'ען און מיט'ן אפיצער. איך בין אליין אין גאנצען הויז.

1-טער יוד: אויף וועלכען בית-עולם? אויף אונזערען?

שרה: ניין, אויף זייערן.

1-טער יוד: און ס'איז געווען א גלח? אי-אי-אי. נישט גוט, עס קען זיין, איהר זיצט אזוי, ווי איהר וואלט בעוויינען א יוד.

שרה: כ'ווייס נישט. ס'קען זיין, איך טהו נישט גוט. נאר גאט וועט מיר מוחל זיין. איך בעוויין מיין זוהן, און אויב מ'האט איהם מקבר געווען נישט אויפ'ן יודישען בית-עולם צוזאמען מיט אנדערע, לייד איך דען דערפון ווענינער?

1-טער יוד מ'זאגט, ביי אונז אויפ'ן בית-הקברות איז געווען א עולם מעהר פון צוואנציג טויזענד. די גאנצע שטאדט איז דארט געווען.

וואָס פּאָר אַ קרעכצען זענען געשטאַנען אין דער לופט! אַלע האָבען גע־וויינט. יודען זקנים מיט ווייסע בערד האָבען געכליפּעט ווי קליינע קינדער... דער רב ר׳ אליהו איז געפאַלען אין חלשות. און ווען ער איז אוועק פון בית־עולם, האָבען פילע געהערט, ווי ער האָט געזאָגט: „אין גיכען וועל איך זיך זעהן מיט זיי״.

שרה: און נאָך מיין זוהנ׳ס אַריין זענען נאָך געגאַנגען נאָר דריי מענשען.

1־טער יוד: און ווען דער כאָר האָט אָנגעהויבען זינגען, האָט זיך מיר געדוכט, אַז ביי מיר פּלאַצט דאָס האַרץ. איהר קענט דאָך אונזער גוטען כאָר. אויסערדעם האָט ר׳ אליהו געבראַכט מיט זיך ספּעציעל אַ חזן פון ווילנא. אַי זינגט ער!... פּסס... נישט מענשען, נאָר מלאכים האָבען געזונגען וויינענדיגע תּפלות. און איבער דאָרא גאָלדבלאַט׳ס קבר איז געוועזען אַזאַ כליפּעריי, אַז פיעל פרויען זענען געפאַלען אין חלשות.

שרה: ר׳ שמחה, איהר וועט קיינמאָל נישט קענען פערשטעהן, וויפיעל איך לייד.

1־טער יוד: אַ שרעקליכע היסטאָריע, אַ שרעקליכע.

שרה: ווען איך זאָל דאָס חאָטש וויסען פון פריהער. דאָס איז מיר אפילו אויפ׳ן זינען נישט אַרויפגעקומען, געהט אַריין אַ מענש און זאָגט: דאָ וואָהנט שיפער? דולט זיך, איהר זענט דענסמאָל געוועזן.

1־טער יוד: ניין, נו, נו.

שרה: „וואָס איז?״ „מ׳בעט באַלד קומען צוגעהן״.

1־טער יוד: קיין גוטס וועט שוין מסתמא נישט אַרויסקומען.

שרה: איך געה. איך קלער, ס׳איז אודאי עפּעס וועגען די דאָ־קומענטען. ער געהט אַליין אַריין און קוקט נישט אין די אויגען.

1־טער יוד: געוויס, נו, געוויס.

שרה: און זאָגט מיר: „דאָ איז אַרויסגעקומען אַ טעות, אייער זוהן טאָר מען נישט מקבר זיין אויפ׳ן יודישען בית־עולם. ער איז אַ פּראַוואָסלאַוונער, אַ געטויפטער״. איך האָב לכתחלה געמיינט, אַז זיי זענען זיך טועה. נאָר ער האָט מיר באַוויזען די פּאַפּירען. שוין זיבען יאָהר, אַז לעאָן האָט דאָס געטהון.

1־טער יוד: אַי־אַי־אַי. און קיינער האָט גאָר נישט געוואוסט. אַי־אַי־אַי.

שרה: איך האָב די פּאַפּירען פריהער גאָרנישט געזעהן. און ווער קוקט דען? ווער האָט דאָס געקענט וויסען? ס׳איז דאָך שוין זיבען

יאהר, אז ער איז אפילו נישט געקומען צופאָהרען צו אונז. יעצונד פער־שטעה איך, פאַר וואָס.

1־טער יוד: איך האָב געמיינט, אז מ׳ט׳ן אלטען וועט זיין ער־גער, ווען ער וועט געוואָהר ווערען.

שרה: ער האט געשוויגען, חאָטש איין וואָרט. ער האָט געוואָלט א געשריי טהון, האָט אָבער נישט געקענט. זיצט ביי זיך.

1־טער יוד: אפשר אריינגעהן צו איהם?

שרה: די טהיר איז פאַרשפּאַרט. ווען זיי זענען געקומען מיט א פראָסטען געלען אָרון פון פאָליציי, האָב איך אָנגעקלאַפּט צו איהם, געזאָגט: „געה געזעגען זיך מיט׳ן זוהן".

1־טער יוד: נו, און וואָס האָט ער געענטפערט?

שרה: ער האָט געענטפערט: „גיעב איהם איבער א גערוס פון מיינעטוועגען.

1־טער יוד: און ער איז טאַקי נישט ארויסגעגאַנגען?

שרה: ניין

1־טער יוד: ער איז א פרומער יוד. איך וועל פרובירען דורכ־שמועסען זיך מיט איהם. נישט גוט, אויב ער איז דאָרט אלין אליין. גאָט ווייס, וואָטערע געדאַנקען עס קענען איהם קומען אין קאָפּ אריין. ער איז דאָ? (ווייזט אָן).

שרה: יע.

1־טער יוד: (קלאַפּט מיט מורא. פויזע. קלאַפּט העכער). ר׳ אהרן.

אהרנ׳ס שטימע: גיעב איהם איבער א גערוס פון מיינעטוועגען. איך האָב שוין געזאָגט.

שרה: דאָס זעלבע.

1־טער יוד: איהר האָט א טעות. דאָס בין איך. נישט גוט ר׳ אהרן. איהר האָט פערלאָזען אייער פרוי לחלוטין אליין (פויזע). צי דען קען מען זיך אזוי פיהרען מיט אנ׳אלטער פרוי?

אהרנ׳ס שטימע: און ער איז שוין נישטאָ?

שרה: ער פרעגט דאָס וועגען זוהן.

1־טער יוד: ניין, אלץ געענדיגט. אייער ווייב זיצט דאָ אליין און וויינט. וואָס? אלס א גוטער מאַן און א בעל־משפחה, דאַרפט איהר זיין נעבען איהר, מנחם זיין איהר.

שרה: גוט, גוט, זאָגט דאָס איהם.

1=טער יוד: איצט, ווען אויף אייך איז אָנגעשיקט געוואָרען אזא אומגליק, דאַרפט איהר זיין נעבען איהר. איך רעד דען נישט ריכטיג? וואָס? איהר זענט אַ מאַנסביל און אַ אָרענטליכער פרומער יוד. זי זיצט דאָ און וואַרט אויף אייך. איהרט הערט מיך ר' אהרן? אויף אייך ליגט אַ חוב בנוגע צו אייער משפחה. מ'טאָר נישט אַזוי מיט אַ מאָהל אַראָבלאָזען דעם קאָפּ און קלערען, אַז אַלץ איז שוין...

אהרנ'ס שטימע: באַלד וועל איך אַרויסגעהן צו אייך.

1=טער יוד (געהט אָב פון טהיר). באַלד וועט ער אַרויסגעהן, אָט זעהט איהר. און איהר שטאַרקט זיך אויך. איהר דאַרפט קלערען וועגען איהם און וועגען דער טאָכטער. מיר, יודען, קענען מיר זיך דען איבערגעבען טרויער? ניין, מ'דאַרף אַרבייטען, מ'דאַרף אונטערשטיצען אַנדערע.

שרה: דאָס איינציגע, וואָס גיט מיר כחות, — איז דער געדאַנק וועגען איהם.

1=טער יוד: נו, יע. אַלעמען איז שלעכט. אַלע ליידען. פונדעסטוועגען, וואָס=זשע קען מען דערפון אַרויסלערנען? איהר האָט געזעהן, אַז מ'וועט אין וואַלד צוטרייסלען דאָס אָרט פון מוראַשקעס, ווי אַזוי די דאָזיגע קליינע בעשעפענישען הויבען=אָן צולויפען. זיי בעוויינען דען דאָס אַלטע? ניין, באַלד, נישט פערלירענדיג קיין מינוט, הויבען זיי אָן צובויען ווייטער, נייע לעבער. אַזוי דאַרפען מיר אויך טהון.

שרה: צו וואָס? כדי דער דורכגעהענדער מענש זאָל נאָכאַמאָל מיט איין קלאַפּ אַלץ צושמעטערען?

1=טער יוד: ס'איז נישט אונזער זאַך. ס'איז נישט אונזער זאַך. זאָלען זיי זיך צושטערען, און מיר וועלען מוזען פון ס'ניי בויען.

שרה: און ווייטער?

1=טער יוד: ס'איז נישט אונזער זאַך. מיר בויען, מיר האַלטען נאָר אין איין בויען, דערנאָך וועלען מיר זעהן. ס'איז נישט אונזער זאַך, זעהט נאָר מיין קרעמעל: סחורה האָט זיך ביי מיר אָנגעשטעלט אויף צוויי רובל, נישט מעהר, און אומגליקען האָב איך געזעהן אויף טויזענד רובל. נאָר אַ דאַנק גאָט, וואָס זענען געבליבען לעבען און געזונד דאָס ווייב מיט די קינדער.

שרה: און ביי אונז...

1=טער יוד: ס' איז נישט אונזער זאַך. וואָס ס'איז געבליבען, דאָס איז געבליבען.

2.

(ענמאן און חנה קומען אריין. שרה הויבט=אהן חליפען. חנה געהט צו צו איהר, נעהמט איהר ארום שווייגענדיג, דריקט זיך צו צו איהר, זעהר א לאנגע פויזע).

1=טער יוד: נו, נו, ווייזט זיך אויס און א סוף, היינט מוז מען נאך וויינען, און מארגען שוין נישט: מ׳דארף ארבייטען, ארבייטען.

שרה: אודאי.

ענמאן: א ענדע!

שרה: שוין אלץ געענדיגט. ער שלאפט שוין שטארק. אלץ אבגעטהון, ווי ס׳בעדארף צו זיין, איהר האט איהם אוועקגעלעגט און שטארק איינגעדעקט. שוין אלץ געענדיגט מיט מיין יונגעל. ער דארף שוין קיין זאך נישט.

ענמאן: א ענדע!

שרה: צו וואס לייד איך נאך? צו וואס טויג דאס, ר׳ שמחה, אז מיר, נארישע אלטע לייט, זאלען לעבען, און די בליהענדע יונגע לייט זאלען אומקומען פאר אונזערע אויגען?

1=טער יוד: נו, איהר מאכט אזעלכע שאלות, וואס שפינאזא אליין וואלט אויף זיי נישט קענען ענטפערן, און איך בין דאך נישט דער רמב״ם, און אפילו נישט ענהליך צום רמב״ם.

ענמאן: ווי האט מען דאס אבגעלאכט פון אומגליקליכען לעאן!

שרה: דאנקט, קינדער, ר׳ שמחה׳ן, ער איז אריינגעקומען צו אונז, אלע האבען דאך אונז אוועקגעווארפען. מיין אומגליקליכער זוהן. צו דען איז ער נישט אונזערער? ווי נאר ער האט דערהערט, אז ביי אונז האט דא געטראפען אן׳אומגליק, איז ער געקומען צוםליהען אהער, ווי א פויגעלע. איז ער דען א פרעמדער? ער האט זיי אבגעגעבען זיין לעבען, ער איז געשטארבען פאר זיי, ווי א גבור. ער איז א פרעמדער? און אט האבען זיי איהם אוועקגעווארען, געלאזט בעגראבען אין פרעמדע ערד, איבער איהם געשטעלט א צלם.

ענמאן: א הילצערנעם צלם האט מען געשטעלט.

1=טער יוד (מיט שרעק). א צלם האבען זיי איבער איהם אויפגעשטעלט?

שרה: ער איז שטענדיג געווען א גוטער, ארענטליכער יוד. אזעלכער איז ער געבארען געווארען און אזעלכער איז ער געשטארבען.

חנה: ער איז געווען אַ אָרענטליכער מענש, מאַמע.

שרה: פאַרוואָס־זשע האָט מען זיך אָבגעווענדעט פון איהם? פאַר וואָס האָט מען איהם אַוועקגעוואָרפען נאָכ'ן טוידט, ווען ער האָט זיין לעבען אַוועקגעגעבען פאַר יודען. פאַר וואָס האָבען זיך אַלע פון אונז אָבגעקעהרט?

1־טער יוד: איהר קענט דאָך אונזערע יודען.

שרה: נישט אַלץ איינס איז דען, וואָס ער איז געווען נאָכ'ן טוידט! זיין ריינע נשמה איז שטענדיג געווען מיט אונז, שטענדיג. ער האָט אייך אַוועקגעגעבען זיין גוף, און איצט טרייבט איהר איהם אַוועק ווען ער איז שוין טוידט, און קען שוין מעהר אייך נישט געבען,

1־טער יוד: איהר ווייסט, וואָס איך וועל אייך זאָגען? אַלץ דאַרף זיין ריין, אי די נשמה אי דער גוף. ווייל דאָס איז איינס.

חנה: יעקב, איהר הערט?

1־טער יוד (אַרויסגעהענדיג). נאָר פונדעסטוועגען האָט קיין מורא נישט, איך בין בטוח, אַז אין עטליכע טעג אַרום וועלען אַלע דאָס פערשטעהן און...

שרה: און מ'וועט איהם מוחל זיין?

1־טער יוד: אַ גוטען שבת אייך. געוויס, מ'וועט פערשטעהן, אַז סוף־כל־סוף איז ער דאָך געווען אַ יוד (געהט אַרויס, נישט דערלאַנגענדיג די האַנד).

חנה (אָהן איראָניע). זיי וועלען בערעכענען און איהם מוחל זיין. אויך אונז וועלען זיי מוחל זיין.

שרה: פאַר וואָס דאַרפען זיי אונז מוחל זיין? און וואָס האָבען מיר זיך דאָס פערשולדיגט?

חנה: און וואָס? אין דעם, וואָס מיר ליידען שוין צופיעל, מיר ליידען מעהר פאַר אַלעמען. אויב דער רב, ר' אליהו, איז גערעכט, און יעדע צרה איז אַ טרויעריגער כבוד, ווי אַזוי־זשע קען אונזער פאַמיליע זיין די געשעצטעסטע פון געשעצטע?

שרה: דעם כבוד וואָלט איך מיט חשק אַוועק געשענקט.

חנה: ניין, מאַמע. איצט וועלען מיר קיינעם נישט אַוועק שענקען אונזער טרויער. מיר וועלען איהר קיינעם נישט אַוועק שענקען.

ענמאַן: אויב ס'וועט נאָר זיין מעגליך אומקעהרען זיך, אומקעהרען זיך צו אונזער פאָלק און לאַנד, וואָס האָט אונז ערנעהרט, צום רוהיגען ווינקעלע. אַ שווערע משא פון טויזענדיעהריגע אַרומוואַלגערן זיך ליגט אויף אונזערע פלייצעס. מ'וואַרט אויף אונז, מ'וואַרט, איהר פיהלט דען

דאָס נישט? הערט איהר דען נישט די שטימע: „עי, וואו זענט איהר? איך בין דאָ, וואו זענט איהר?״ ווער שרייט-דאָס? דאָס היוז, וואו איהר זענט געבוירען געוואָרען, די שטיינער פון אייער געבורטס-שטאָדט, די אויגען פון דער מוטער, דאָס האַרץ פון דער פערלאָזענער כלה, די יסורים און צרות פון די ברידער — אַלץ צוזאַמען, אַלץ צוזאַמען רופט, שרייט אָהן אויפהער, אָהן אויפהער. „וואו זענט איהר? איך ערוואַרט אייך!״ און אַט קומען מיר אויפ׳ן רוף. וואָס-זשע זעהט מען? די געבורטס-שטאָדט איז צושטערט, מיר ווייגען איבער די קברים פון אונזערע ברידער, אונזערע כלות ענדיגען מיט זעלבסט-מאָרד, ווייל זיי זענען געשענדעט. שטאַרבען פאַר׳ן איינענעם פאָלק איז נישט שווער, אָבער לעבען, אָבער ליידען מיט איהם און זיין מיט איהם אומעדום, אַלס א טייל פון איין גאַנצען קערפער. וואָלט מען זיך קענען צונויפשמעלצען! נישט צוועקגיין מעהר, נישט אוועקגעהן ערגעץ. איז דען נישט גענוג, אויב מיר זעהען נאָר די יסורים פון אונזער פאָלק. א שרעקליכען ביישפיעל האָט געגעבען לעאָן. איבער זיין קערפער האָט מען חוזק געמיכט און נאָכ׳ן טוידט האָט מען זיך פון איהם אָבגעקעהרט, און אַזוי דאַרף זיין, אַזוי איז ריכטיג. זיי זענען גערעכט. דאָס איינציגע, וואָס ס׳האָט זיך ביי זיי אָבגעשטעלט, איז דער בית-עולם. און ווער ס׳האָט איין מאָהל אָבגעקעהרט פון איהם, זאָל מעהר נישט האָבען די פרעכהייט אריינגעהן אין איהם. די דאָזיגע גרויסע עהרע דאַרף מען פערדינען.

שרה: וואוהין-זשע זאָל איך קומען בעווייגען מיין זוהן?

חנה (ענמאַנ׳ען). גוט, וואָס איהר האָט דאָס אַלץ מיר געזאָגט.

ענמאַן: איך פיהל אַזוי.

חנה: און איך אַנדערש.

שרה (ענדיגענדיג ליכט בענטשען). נו, דאָס האָט זיך געענדיגט, און מ׳דאַרף אָנהויבען לעבען ווייטער. מדאַרף לעבען (קלאַפט צו אהרנ׳ען). אהרן, מ׳וואַרט אויף דיך. שוין ציים זעצען זיך צום טיש (געהט אָב פון טהיר). ער וועט ווייטער נישט דאַוונען. און ס׳איז שוין שבת.

3.

(אהרן קומט אַריין. זיין פיגור דריקט אויס הכנעה, אונטערטעניגקייט. אַלע קוקען אויף איהם; מ׳צוזעצט זיך אַרום דעם שבת טיש. אהרן שטעלט זיך ביי די חלות וואָס זענען בעדעקט מיט א סערוועטקע, הויבט אָהן מיט א שטילער ציטערנדיגער שטימע).

אהרן: ויהי ערב, ויהי בקר (העכער) יום הששי, ויכלו השמים

והארץ וכל צבאם (רעדט עפּעס שטיל, אונקלאָהר). ויקדש אלהים אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות... (לעגט צוריק די הענד אויף די חלות). ברוך אתה, ה' אלהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ (אהרן'ס שטימע ווערט שטאַרקער). ברוך אתה, ד' אלהינו, מלך העולם (בייט איבער די שטימע). יאָ, דו ביזט דער קעניג פון דער וועלט, דו ביזט שטאַרק און אלמעכטיג. און איך ליג פאַר דיר אין שטויב. ווי מיט א שווערען האַמער האָסטו מיך א קלאַפּ געטהון, דו ביזט שטאַרק און אלמעכטיג. ס'איז נישטאָ קיין גלייכען צו דיר אויף דער גאַנצער וועלט. וואָס? איך רעד דען נישט ריכטיג, חנה? נו, זיי מתפלל צו איהם, פאַר וואָס ביזטו נישט מתפלל?

שרה: פאַר וואָס דאַרף זי עפּעס מתפלל זיין מעהר פון אנדערע?

אהרן: א, מיין אלטע פריינדין, אונזער טאָכטער ווייס מעהר פון אנדערע זיין כח, וועלכער ברענט. ווי פייער, און איז שטאַרק, ווי א שטיין.

חנה: איך ווייס, ווי דו ביזט שטאַרק אומגליקליך, פאָטער מייגער.

שרה: דיר איז שווער מתפלל זיין, אהרן. איך וועל מתפלל זיין מיט דיר.

אהרן: דו ביזט אזא שטילע און אונטערטעניגע בעשעפעניש, דאָס ער וועט אויף דיך נישט אין כעס ווערען. א שטילע שעפעלע אין זיין סטאַדע. אויף אזעלכע טהוט ער כמעט קיין בליק נישט אין די מינוטען פון זיין באַרעמהערציגקייט און אין די יאָהרען פון צאָרן. נישט אזעלכע דאַרף ער. און אויב ער פערשאַפט אויך אזעלכע וועזענס, איז דאָס נאָר צופעליג, פאַרביינגעהענד. א שטילע שעפעלע אין זיין סטאַדע איז מיין אלטער חבר. אָבער, שנעל און צורודערט פאַרביינגעהענדיג נעבען שוואַכע און אונטערטעניגע, שיקט ער זיינע שטאַרקסטע קלעפּ די דאָזיגע (ווייזט אויף חנה'ן), אויף אזעלכע, אויף שטאַרקע און שטאָלצע. ער רופט זיי ארויס צו מלחמה. ער ווייס, אז זיין כח שטיצט זיך נישט אויף דער הכנעה פון די שוואַכע, נאָר אויף'ן גלויבען פון די שטאַרקע. און ער שלאָגט, און ער זוכט די יונגה, און ער איז דורשטיג נאָך איהר, ווי א גבוריות'דיגער לייב—בלוט. ער קלאַפּט איבער אונזערע הערצער מיט זיין פייערדיגען האַמער און קוקט: וועט דאָס הארץ אויסהאַלטען? אָבער עס איז אונגעדולדיג. זעהר אונגעדולדיג. מיר וועלען אליין קומען צו איהם. זאָל ער אונז נאָר געבען צייט. זאָל ער נאָר אונז נישט שלאָגען אזוי אונרחמנות'דיג. א קלאַפּ נאָך א קלאַפּ, א קלאַפּ נאָך א קלאַפּ. דעמאָלט מאָל הערט ער דאָך, אנשטאָט תפלות, נאָר קרעכצען, אנשטאָט א ריח

פון קרבנות זעהט ער א פייער פון אונזערע וואהנונגען. זאל ער אונז
געבען א בעשטימטע צייט. אבער ער גלויבט אונז נישט אן. ער האט
מורא, אז שטארקער ווערענדיג וועלען מיר אויפשטעהען געגען איהם אלע
צוזאמען. און כל-זמן מיר זענען שוואך און פונאנדערגעטיילט, סטארעט
ער זיך אונז אונטערטהעניגען, צוטרעטען אונז, ווייזען זיין קראפט — די
קראפט פון א גיגאנט געגען א קינד. צו וואס האט ער מיך ארויסגערופען
אויף אזא שרעקליכע, נישט גלייכע מלחמה? איך האב דאס נישט געוואלט,
איך האב געדאווענט פופציג יאהר נאכאנאנד, איך האב געגלויבט, טיעף
געגלויבט, אבער ער, ער וואס לייענט אין די הערצער פון מענשען, ווי
אין אן אפענעם בוך, ער האט ריכטיגער געוואוסט מיין בעציהונג צו
איהם. „איך וועל פרובירען דיין אמונה", האט ער מיר געזאגט. „איך
זועל דיר שיקען א נסיון". קען מען אזוינס טהון? קען מען אויספרובען
אמונה? הערט נאר, ווי חיטרע ער האט דאס געטהון. יע, חיטרע. ער
האט מיך אויסגעפרובט, אבער אין דערזעלבער צייט האט ער געוואוסט,
אז איך וועל פון איהם נישט קענען אוועקגעהן. ער האט געוואוסט, אז
אליין איינס וועט ער אין דער לעצטער מינוט מיך מאכען אונטערטהעניג.
אויף צום סוף האט ער צוגעגרייט דעם שווערסטען נסיון — ער האט
געוואוסט, אז מיין זוהן וועט נישט ליגען צוזאמען מיט מיר. צו וואס
האט איהם געטויגט די גאנצע מעשה מיט'ן אויספרובען, אז ער האט
פיי-ווי-טיי בעשלאסען אונטערטהעניגען מיך מיט כח? ער האט דער'הרג'ט
מיין זוהן. „וועט ווערען דענסטמאל פאר מיר אונטערטהעניג דער דאזיגער
אלטער, גראהער יוד", האט ער געקלערט... איך בין איהם נישט גע-
ווארען אונטערטהעניג! נישט קלערענדיג, האט ער מיר פערשאפט יסורים,
גאך מעהר שרעקליכע, וועגען וועלכע עס ווייסען דריי פון די פיער,
וואס זיצען ביי'ן טיש. „וועט מיר ווערען דענסטמאל אונטערטהעניג דער
אלטער יוד?" — איך בין נישט געווארען אונטערטהעניג. — „אויב דו וועסט
נישט ווערען אונטערטהעניג מיט גוטענס, וועל איך מיט כח ארויסרייסען
ביי דיר די אונטערטהעניגקייט". און ער האט בעוויזען וואס ער פערמאגט.
איך האב פערשפיעלט. איך בין בעזיעגט. קיינמאהל וועל איך זיך שוין
נישט אויסגלייכען. נו, וואס האט ער דערפון? וואס האט ער דערפון,
וואס אן'אלטער, אומגליקליכער יוד וועט צופאלען מיט הכנעה צו דער
האנד, וואס האט איהם א קלאפ געטהון?

שרה: וואס רעדסטו, אהרן? פון צרות ביזטו, ווייזט אויס, אראב
פון זינען. נאר אויב ס'וואלט זיין אנדערש, וואלטען מיר נישט פיהלען
יעדע מינוט, אז גאט איז דא, צווישען אונז, צווישען אונז אומגליקליכע.

אהרן: און צו וואס דארף מען, אז ער זאל שטענדיג זיין צווישען

אונז? וואָס באמת טהוט ער דאָ? צו פּאַסט איהם, אזא גרויסען, אזא אַלמעכטיגען, צו פּאַסט איהם געפינען זיך צווישען אזעלכע קליינינקע מענשעלעך, ווי מיר זענען, פערנעהמען זיך מיט אונזערע קליינינקע ענינים, אינטערעסירען זיך מיט אונזערע קליינינקע דאגות? איך פערשטעה דאָס נישט. ער האָט דען נישט קיין וויכטיגערע זאכען? ער האָט א זונן, שטערען, וואָלקען און, ווי די חכמים זאָגען, נאָך פיעל אזעלכע וועלטען, ווי אונזערע קליינע וועלט. און ער איז אַלץ דאָ, אַלץ דאָ׳

שרה: ער איז דאָ כדי צו ברענגען גערעכטיגקייט — אָט צוליעב דעם איז ער שטענדיג דאָ. ער וויל, אז אין לעבען זאָל זיין נאָר גערעכ־טיגקייט.

אהרן: ער איז גערעכטיג. ער איז זעהר גערעכטיג, עס קען זיין — צופיעל גערעכטיג. ווען אומגליקליכע, אויסגעמאַטערטע מענשען פּרובירען זיך איהם ענטפערן, זאָגען אָפען א קליין וואָרט: „פאַר וואָס״? פאַרלענגען די קליינינקע פראַגע אין דער וועלט: „פאַר וואָס״ — ענטפערט ער און איז זיך נוקם אכזריות׳דיג... ביז׳ן זיבעטען דור. ער איז גערעכטיג, — און אין דער גערעכטיגקייט טרעט ער, טרעט ער אונז און מ׳זעהט גאָר קיין סוף נישט. ער דאַרף דען תפלות? צו וואָס באמת טויג דאָס איהם? אָבער פּרובירט נאָר נישט מתפלל זיין. ער וועט אייך דערשלאָגען מיט א גערעכטיגען דונער און פערברענען. אָבער איך פרעג דאָך: צו דען איז דאָס טאַקע, אַזוי נויטיג, אז די גערעכטיגקייט זאָל טריאומפירען? צו וואָס דאַרף מען איהר? ווער האָט דאָס בעשלאָסען, אז מענשען דאַרפען האָבען גערעכטיגקייט? דאָס איז געווען א אכזריות׳דיגע האַרץ, וואָס האָט אַזוי בעשלאָסען. נישט אמת — אָט וואָס מיר דאַרפען האָבען, רחמנות!

4.

(ער קומט אריין סילקין).

אהרן: ביי זיין גערעכטיגקייט איז אונמעגליך צו לעבען, אונ־מעגליך אפילו אַליין מקבר צו זיין דעם איינציגען זוהן, דעם קדיש. פרעמדע מענשען, פרעמדע מענשען טהוען אונז דאָס, ווי א טובה

סילקין: אַלץ אָבגעטהון, זייט רוהיג.

אהרן: (דריקט איהם די האַנד). נו... ווען איהר זאָלט וויסען... ווי אַזוי... ווי אַזוי...

חנה: (שטעהט אויף פון אונטער׳ן טיש).

שרה: ווען מ׳זאָל חאָטש וויסען, — צו וואָס האָט ער דאָס געטהון?

צו וואָס האָט איהם געטויגט שמד'ן זיך?

חנה: איצט פֿערשטעה איך... ער האָט מיר איבערגעגעבען פֿאַר'ן שוידט אַ בריעף. אָט איז זי, איין שורה (ווייזט).

ענמאַן: איצט איז אַלץ פֿערשטענדליך.

חנה (לייענט). „איך האָב דאָס געטהון, כדי אַריינצוטרעטען אין אינסטיטוט".

סילקין: אַלס אַ יוד, האָט מען איהם נישט אָנגענומען.

אהרן: (ליידענד). אַי־אַי־אַי, וואָס איז דאָס. וואָס האָט ער געטהון! ער האָט געוואָלט זיין אַ געבילדעטער מאַן. האָט אונז געוואָלט מנחם זיין... אַי־אַי־אַי.

שרה: און מיר האָבען זיך אַזוי געפֿרעהט, ווען מ'האָט ערהאַלטען זיין טעלעגראַמע. איהר געדענקט?

אהרן: ווי ער האָט זיך דאָס געבעטען, מ'זאָל איהם אָבשיקען אין פּעטערבורג, געלייקענט, נישט געהאַט קיין כח מודה צו זיין זיך! האָט געוואָלט, מ'זאָל איהם נישט מקבר זיין דאָ, אויף אַ פֿרעמדען בית־עולם, כדי אויף מיין קאָפּ זאָל נישט פֿאַלען די חרפּה. אַי־אַי. פֿיהל איך דען איצט גאָט'ס נצחון? אָי־אַי... פֿיהל איך דען אַצונד אַ חשק צום לעבען, אַ חשק צו זעהן די זונן, בעגעגענען מאָרגענדיגען טאָג, גאָט'ס שבת? און דאָס איז דאָך דער עיקר... (געהט אָב).

שרה: ווידער, ווידער. וואוהין־זשע געהסטו אַוועק? (געהט אַוועק נאָך איהם).

סילקין: (געהט צו צו חנה'ן, הערצליך). ענטשולדיגט.

חנה: פֿאַר וואָס?

סילקין: ענטשולדיגט. ענטשולדיגט אונז (נייגט זיך שטאַרק). ענטשולדיגט אונז (געהט אַרויס שנעל).

ענמאַן: וואָס קוקט איהר אַזוי אויף מיך?

חנה: מיר ווילט זיך אויך אייך אַזוי זאָגען, איך נעהם אָבשיעד פֿון אייך.

ענמאַן: (מיט שרעק). ניין.

חנה: יע, כ'נעהם אָבשיעד. ליעבער יעקב.

ענמאַן: פֿאַר וואָס? פֿאַר וואָס?

חנה: איך ווייס, ווי אייך וועט זיין שווער...

ענמאַן: איך וועל דאָס נישט אַריבערטראָגען.

חנה: אזוי דאַרף זײַן, אַזוי מוז זײַן.

ענמאַן. וואָס בין איך אָהן אײַך, מײַן רײַן, שען קינד.

חנה: נײַן, איך בין נישט קײַן שענע און קײנע רײַנע...

ענמאַן: פֿאַר מיר זענט איהר...

חנה: איך בין אַ רײַנע, האָטש אַ אומגליקליכע פֿרוי. אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד.

ענמאַן: פֿאַר וואָס קענען מיר נישט זײַן צוזאַמען?

חנה: אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד, יעקב. איהר וועט מיך נישט פֿערשטעהן. איך בין געוואָרען אַן אַנדערע, אינגאַנצען אַן אַנדערע.

ענמאַן: איך—וועל נישט פֿערשטעהן

חנה: נײַן, מיר זענען פֿערשידען.

ענמאַן: איהר האָט עפּעס בעקלערט.

חנה: יע.

ענמאַן: וואָס אַזעלכעס?

חנה: דאָס איז זעהר פּראָסט און זעהר פֿערדרעהט.

ענמאַן: וואָס=זשע?

חנה: אויב דאָס לעבען איז אַזוי שרעקליך, דאַרף מען עס איבערמאַכען.

ענמאַן: ווי אַזוי=זשע זאָל מען דאָס טהון?

חנה: מ'דאַרף עס איבערבויען.

ענמאַן: וואָס קענט איהר אַלײן? איהר וועט פֿערלאָרען געהן.

חנה: מ'דאַרף עס איבערמאַכען. איך האָב דאָס אַזוי קלאָר פֿערשטאַנען—נײַן: דערפֿיהלט דאָס הײַנט.

ענמאַן: הײַנט?

חנה: ווען מיר האָבען מקבר געווען לעאָנען. איך האָב בעקלערט: דער פֿאָטער איז נישטאָ, ער קאָן נישט זײַן, ווײַל דאָס איז אַ פֿרעמדער בית=עולם, אַ פֿרעמדע ערד. און פּלוצלונג איז אַלץ געוואָרען קלאָהר, אַלץ. פֿערשטעהט: קײַן פֿרעמדע ערד דאַרף נישט זײַן. דאָס איז דער גרעסטער ליגען.

ענמאַן: אַ פֿרעמדער בית=עולם דעריבער, ווײַל עס זענען פֿאַרהאַן פֿרעמדע רעליגיעס.

חנה: אויך דאָס דאַרף נישט זײַן! די ערד קען נישט זײַן קײַן

פרעמדע. לעבעדיגע טאָרען קיין ערד נישט האָבען. די לעבעדיגע האָבען איהר געשענדעט, ווי מען שענדעט אַ פרוי — זי ליידט, איך פיהל דאָס דייטלעך. ווער האָט עס ערלויבט פונאַנדער טיילען די ערד. די ערד, די גאַנצע ערד געבוירט ברויט, אָבער, ווען זי איז פונאַנדער געטיילט, ניעט זי אַנשטאָט ברויט — צרות. ווער האָט עס ערלויבט איהר פונאַנדער־טיילען? איך געה אַוועק פון אייך. איהר רופט צוריק, אומקעהרען זיך נאָר צו אַ קליין שטיקעלע ערד, וואו מענשען האָבען פון צרות כמעט פערלאָרען זייער האָפנונג. און איך דענק וועגען די ליידען פון אַלע אומגליקליבע. לאָמער זיך צו שיידען.

ענמאַן: מיר וועלען זיך נאָך טרעפען?

חנה: עס קען זיין.

ענמאַן: ווען?

חנה: ווען איך וועל ערפילען מיין אויפגאַבע.

ענמאַן: איך ווייס נישט, וואָס זאָל איך טהון.

חנה: זייט געזונד (געהט אַרוים.

5

(אַהרן קומט אַריין, קוקט זיך אום צו רגדערט, זוכט עפּעס: דערוועהענדיג ענמאַנ'ען).

אהרן: וואו איז מיין טאָכטער?

ענמאַן: איהר ווילט איהר זעהן?

אהרן: יע... ניין... כ'האָב געוואָלט זאָגען... איהר וועט איהר נישט פערלאָזען. פערלאָזט נישט... וואָס זאָל איך זאָגען? אז מ'וועט מיך פרעגען: „אהרן, פאַר וואָס ביזטו געקומען פאַר דער צייט?", וועל איך ענטפערן, אַז איך בעגלייט מיין זוהן, ווייל ער איז אַראָב פון וועג און מ'דאַרף איהם אָנווייזען דעם וועג. ניין, פערלאָזט איהר נישט... (געהט אַרוים, פערשליסט די טהיר הינטער זיך)

ענמאַן (קוקט איהם נאָך צורודערט. פויזע. דערנאָך רופט שנעל). חנה, קומט אַהער.

6.

(חנה קומט אַריין).

ענמאַן: געהט צום פאָטער. מיר דוכט זיך,.. געהט צו איהם...

(חנה געהט אַרוים, אין עטליכע מינוט אַרום קעהרט זיך צוריק).

חנה (שנעל). איך קען נישט אַליין. העלפט מיר גיכער.

(בײדע געהן צו אהרנ'ס ציםער)

פאָרהאַנג